

İBN-İ SİNÂ'NIN MIZAÇ TEORİSİ SADECE FİZYOLOJİK BİR SORUN MUDUR? IS TEMPERAMENT THEORY OF IBN SINA ONLY A PHYSIOLOGICAL PROBLEM?

Önder BİLGİN*

Öz

Mizaç, huy, karakter kavramları çoğu zaman birbirlerine karıştırılmakta ve birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Hâlbuki İbn Sînâ'ya göre mizaç; unsurların zıt özelliklerinin etkileşmesinden ortaya çıkan bir keyfiyettir. 'Benlik ve özelliklerinin bireysel ve biricik oluşunun biyolojik temeli' olan mizaç, huydan farklıdır. Mizaçlar eğitimle değiştirilemez, onlar doğuştan gelen özelliklerdir. Huy ise; insanın ruhsal ve yaratılış özelliklerinin kendine özgümlüklerinin tümüdür, alışkanlıklardır. Huylar eğitim sayesinde değişebilir.

Bu çalışmamızda 'eylemleri motive eden esas saik', eylemlerin kaynağı ile mizaçlar arasında bir ilişki var mıdır? Mizaç ve huy birbirinden ayrı kavramlar mıdır? Bedenin yapısı ile mizaç mı huy mu daha çok ilişkilidir? Mizaç ve huy aynı yerde mi bulunurlar? İmanın yeri, aklın yeri, ruhun yeri (mahal) neresidir? Sorularına mizacın yerini de ekleyebilir miyiz? Hiç şüphesiz bu son sorunun cevabı mizacın mahiyetinin bilinip bilinmemesi ile de doğrudan ilişkilidir.

Ahlâkın sözlük anlamı içerisinde peş peşe saydığımız hulk, fıtrat, seciye, alışkanlık, tabiat (doğa değil), huy ve karakter ile organların durum ve şekilleri ile yakından ilişkili olduğu düşünülen mizacın; değişen, büyüyen, küçülen, dengesini kaybeden, yaşlanan, yeniden gençleşen, aynı bedende ölüp yine aynı bedende dirilen... Bir şey olup olmadığını da kendimize sormalıyız.

Mizaç merkezli bir bölümlenme ve tarifte ahlâk: nefsin düşünüp taşınmadan kendi fiillerini ortaya koymasını sağlayan durumdur. Bu durum ikiye ayrılır: Birincisi, mizaçtan kaynaklanan tabii ahlâktır (vehbî). En küçük bir şeyle öfkelenen ve heyecanlanan, işittiği en küçük bir ses veya haberdan korkuya kapılan, hoş giden ufacak bir şeyden dolayı kahkaha ile gülen kimselerin durumu böyledir. İkincisi de alışkanlık ve eğitimle kazanılan ahlâktır (kesbî). Başlangıçta bu düşünüp taşınma ile olur ve gittikçe bir alışkanlık (mu'tâd), huy ve âdet haline gelir. Ahlâk felsefesi tarihi ve ahlâk eğitimi (terbiye) bu ayrıma çok da dikkat etmeden; huy ve mizacı bir ve aynıymış gibi değerlendirerek insanı ya iyimser ya kötümser ya da bunun ikisinin ortası bir noktada görme eğilimindedir. Ancak durum görüldüğünden çok yönlü, çok daha karmaşık, çeşitli, çok renkli ve nihayet ontolojiktir.

Bu makale El-Kânûn Fi't-Tıbb'dan hareketle bedenün mizaçlarını fizyolojik olarak hult teorisi bağlamında ele alırken, hult ile mizaçları birleştirerek etiksel ilişki kurmayı deneyecektir. Bu makalenin ana sorunu İbn-i Sînâ'nın mizaç dediği şey, bugün için bir ahlâk felsefesi sorunu mu? Bir beden felsefesi sorunu mu? Yoksa bir fizyoloji sorunu mudur? Eğer mizaç teorisi, sadece bir ahlâk felsefesi sorunu ve kavramı ise, fizyoloji ile birlikte ele alınmalıdır. Eğer mizaç teorisini bir beden felsefesi sorunu olarak görssek bile fizyolojinin desteğine yine büyük bir ihtiyacımız var demektir. Yunanca doğa anlamına gelen "physis" kelimesi ile bilim anlamına gelen "logos" kelimesinin birleşmesi ile ortaya çıkan ve hayatın mantığını araştıran bir bilim dalı olan fizyoloji; moleküler düzeyden hücre, doku, organ, sistem ve organizma düzeylerine kadar fonksiyonu ve bu fonksiyonun altında yatan mekanizmaları araştıran bir bilimdir. Bu bilim ile mizaç arasında kurulacak ilişki, yeni bir beden felsefesini besleyebilir. Eğer mizaç; hem bir ahlâk felsefesi hem de bir beden felsefesi sorunu ise yine fizyolojiden bağımsız ele alınmamalıdır. Yani mizaç; hem ahlâk bilimi (Ethics), hem beden (Body/ Philosophy of Body/ Philosophy of Embodiment) hem de fizyolojiye (Physiology) ait ortak bir kavram ve sorundur. Başka bir ifade ile geriye doğru giderek, fizyoloji, mizaçla; mizaç, bedenle; beden, ahlâkla; ahlâk mizaçla; mizaç ise, ahlak felsefesi, beden felsefesi ve fizyolojik bir konu ve sorunla ilişkilidir. Öyleyse; mizaç-ahlâk-beden-fizyoloji ilişkisini gösterebilirsek eğitim anlayışımızı buna göre yeniden inşa edebiliriz.

Bu makale şunu önermektedir: Mizaç merkezli bir eğitim ile değiştirilemeyecek olanlar için emek ve zaman harcamamalıdır. Mizacı sabit bir durum olarak görmeli, insanın eğitilebilir yönüne, huya, eğilerek insanda daha hızlı ve doğru bir ahlâk eğitimi (terbiye), beden eğitimi (spor) ve değer eğitimi (value education) üzerinde düşünülmalıdır.

Anahtar Kelimeler: İbn Sina, Mizaç, Huy, Fizyoloji, Ahlak, Etik, Değer Eğitimi.

Abstract

The concepts of temperament (*mizaç*), habit (*huy*), character are often confused and used interchangeably. However, according to Ibn-i Sînâ, temperament is the circumstance that emerged from the result of interaction of the opposite properties of elements. The temperament, which is the biological basis of the individuality of the self and its properties, is different from the habit. Temperatures cannot be changed by education because they are innate characteristics. On the other hand, habit is all of the spiritual and creation properties of human being. Also, habits can be changed through education.

In this study, is there a relationship between 'the main motivating reason of our actions' which is the source of our actions and our temperaments? Are temperament and habit differential concepts? Temperament or habit, which one is the more related to the structure of the body? Are temperament and habit in the same position? Where is the position of faith, reason, and soul? Position of temperament can be also added to these questions. The answer to this last question is directly related to the nature of the temperament by all means.

We should ask ourselves that whether 'temperament thought to be closely related to temper, disposition, moral quality, nature, temper and character in the meaning of morality, is a thing which changing, growing, shrinking, losing balance, aging, rejuvenating, died in the same body or not.

Temperament-centered morality is the situation that allows the self to reveal its own acts without thinking. This situation is divided into two: First one is the natural morality caused by temperament. This is the case of people who can be laughter for smallest thing, can be furious and excited for the smallest thing, and can be scared for the smallest voice or news. The second one is the morality gained by habit and education. In the beginning, it occurs by contemplating and gradually becomes a ritual, habit and custom. Moral

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Felsefe Tarihi ABD, obilgin@akdeniz.edu.tr

philosophy history and moral education evaluate habit and temperament as same and tend to see human being either optimistic or pessimistic or both at a point in the middle without paying much attention to the distinction between habit and temperament. However, the situation is much more complex, diverse and multicolored than it appears.

This article, with reference to *El-Kânûn Fit-Tıbb*, discusses the temperaments of the body physiologically in the context of the theory of component and tries to show the relationship with the ethical by combining component and temperament. The main problem of this article is that what Ibn-iSînâ called the temperament, is a moral philosophy problem today? Is it a body philosophy problem? Or is it a physiology problem? If the theory of temperament is only the problem and the concept of a moral philosophy, it should be dealt with along with physiology. If we think temperament theory as a problem of body philosophy, we still need a great support of physiology. Physiology, that is a branch of science that emerge from the combination of the word "physis" which means nature in Greek and the word 'logos' which means science in Greek, investigates from the molecular level to the cell, tissue, organ, system and organism levels. This relationship between science of physiology and temperament can feed a new body philosophy. If temperament is both a problem of philosophy of morality and a problem of body philosophy, it should not be considered independent from physiology because that temperament is a concept and problem of ethics, philosophy of body and physiology. In other words, physiology is related to temperament; temperament is related to morality; morality is related to body; body is related to physiology, temperament and morality. Then if we can show the relationship between physiology, temperament, morality, and body, we can reconstruct our educational understanding accordingly.

This article suggests that effort and time should not be spent for those who cannot be changed through a temperament-centered education. Temperament should be seen as a defacto situation. By leaning over habit and educable aspect of human being, more quick and accurate moral education, physical education and value education should be considered.

Keywords: İbn Sina, Temperament, Habit, Physiologi, Morals, Ethics, Value Education.

Giriş

Her şeyden önce büyük Türk ve Müslüman filozof İbn Sînâ (980-1037)'nin *El-Kânûn Fi't-Tıbb* adlı büyük ve meşhur eseri üzerinden yapılacak olan bir mizaç tartışması ve çalışmasının birçok bakımdan eksik olacağını ifade etmek gerekir. Onun mizaç anlayışını ortaya çıkarmak için diğer eserleri de dikkatli bir biçimde değerlendirilmelidir. Bununla birlikte bu makalede *Kanun'*da fizyolojik açıdan ele alınan mizaçların tamamını buraya almakla, onun mizaca böyle bir anlam verdiğini *vurgulayarak* göstermek istedik. İkinci olarak, fizyolojik olarak organların mizacı ile diğer alanlarda kullanılan mizaç terimi arasındaki (tözel, ilineksel, yapısal, nefis ile bir aynı şey, bedeni ve ruhu dengede tutan şey olarak itidal vd.) ilişkiyi derli toplu olarak görebilmek istediğimiz için, genişçe bir sözlük ve ıstılah kullanımını alıntıları uzun tutulmuştur. Ayrıca mizaç ve huy sorununu, kendisinden önceki düşünür ve filozofların görüşlerinin bir toplamı olması dolayısıyla, yani, hem ahlak felsefesi tarihi alanı hem de eski ifade ile "ilm-i sîmâ" (yüz okuma ilmi=beden ve ruhtaki dengenin dış görünümüne etkisinin ahlakilikle ilişkisi) alanı için İbn Sina'yı doğru bir hareket noktası olarak kabul edilmiştir.

Yönteme ilişkin olarak bazı zorluklarla karşılaşmıştır. İlk, mizaçların tespiti, organların mizacı ve tedavisi, mizaçların bedendeki durumu, büyüklük ve küçüklükleri, yaşa, ırka, coğrafyaya ve diğer değişkenlere bağlı olan mizaçlar bir makalenin sınırlarını bazı bakımlardan (uzun alıntı ve tekrar eden kavramlar) zorlayarak ele alınmıştır.

İkinci olarak da şimdiye kadar yapılan ve bizim tarayabildiğim çalışmalarda; mizaç-huy ilişkisi kavramsal (etimolojik, sözlük ve ıstılahi) olduğu gibi, nedensel (anlam) olarak da yeterince irdelenmemiş görünmektedir. Bu çalışma esas itibariyle bu ayrıma odaklanmak isterken önünde bulunduğu diğer bazı sorunları da başka bir çalışmaya erteleyerek ilerlemek zorunda kalmıştır. Bu sorunlardan bazıları şunlardır: İlk fizikçi filozoflar gibi mizaç ve huyu varlığı meydana getiren unsurlar olarak görmek mümkün müdür? Başka bir ifade ile mizaç ve huy meşhur oldukları alan dışında ontolojik bir konu olarak da görülebilir mi? Diğer taraftan ahlak felsefesi tarihi boyunca bu kavramların ahlak anlayışları içerisindeki yeri nedir? Meşhur ve büyük hekim ve filozofların (Hippokrates, Galen, İbn Sînâ vd.) mizaç-huy ayrımı yapmışlar mıdır ve bu ayrımın dayanakları nelerdir? Beden-ruh ilişkisi içerisinde mizaç ve huy aynı şeylere mi karşılık gelir? Ahlak eğitimi beden mi ruh mu, hem beden hem ruh eğitimi mi içerir ve/veya içermelidir? Bedeni meydana getiren her türlü fizyolojik bileşenlerin tespiti ve çeşitli kategorik ayrımının yapılmış olması ve hastalıkların teşhis ve tedavilerinde bu ayrımın esas alınmış olması dolayısıyla ortaya çıkan olumlu tıbbi iyileşmeler her türlü iyilik olarak mı görülecektir? Modern fizyolojik araştırmaların sonuçlarını, -vücutta bulunan her türlü unsurları- humoral patolojik değerlendirmeler dışında da ele almak mümkün müdür? Bu soru ve sorunları çoğaltmak mümkündür.

Aşağıda da görüleceği gibi huy ve mizaç kelimeleri hem sözlüklerde hem de çeşitli eserlerde tam olarak tanımlanmadığı gibi biri birinin yerine de kullanılabilmişlerdir. Şimdi Türkçe bazı sözlüklerde huy ve mizaç kelimelerinin nasıl kullanıldığını görelim.

Huy

- A. Huy (Mizaç; Tıynet) (İng. Temperament; Habit; Natural tendency).
- Şahsiyetin* organik yapı ve doğuştan gelen-getirilen eğilimlerin oluşturduğu ve genelde zor değişen yanıdır.
 - Kişide bulunan *hasletler*, yani iyi veya kötü sıfatlar.
 - Günlük hayatımızda kişiye has, oldukça sınırlı ve belirli hissî tepkiler ile bunların yoğunluğunu ihtiva eden durumlar.
 - Hadise ve durumlara karşı tavır ve *tutumları* belirleyen ve doğuştan gelmekle beraber sosyalleşme sürecinde biçimlenen duyarlılıklar. Günlük hayat içinde insana has olan *hissî* tepkiler ve coşkular, keyfiyet (nitelik) ve kemiyet (nicelik) bakımından herkese göre farklıdır. Bu farklılık, fitrî yapının gizli özelliklerinden kaynaklanabileceği gibi, kalıtım, sinir sistemi, iç salgı bezlerinin faaliyeti, iklim şartları ve sosyal çevre gibi fizyolojik ve sosyo-kültürel etkenlerin tesirinden de ortaya çıkabilir.
 - Mizaç ve fitrat arasındaki ontolojik (varlığa ait) fark:
 - Fitrat*, yaratılış emirlerinden olup, tıynet, yaratılış ve hilkat demektir. *Din* ve *ahlâk*ın menşei ile aynı mahiyette birleşmektedir. Bu yönüyle fitrat, Yaratıcı tarafından insana verilen, mahiyeti itibarıyla güzel-temiz bir bağıştır. Doğuştan gelen ve her insanda bulunan bu bozulmamış, başka şeylerle karışmamış temiz fitrata *birinci fitrat* da denilmektedir.
 - Mizaç ise, bir şeyle karıştırılmış başka bir şey veya bu iki şeyin halitası (bileşimi) olan şeydir. Bazı şeylerin (sosyal-fizik çevre veya biyolojik-genetik özellikler) belli oranlarda fitrat ile karışması sonucunda insanlarda farklı davranış şekilleri ve huylar ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla mizaç, her insanda farklı tezahürlerle ortaya çıkan tabii hallerdir. Duruma göre bu hâller, insanda kötü veya iyi huylar ortaya çıkartabilir. Bir başka ifade ile mizaç kişinin *ikinci fitratıdır*. (Seyyar, 2003, 197-198).
- B. Huy (a. Habit, temper, disposition, temperament, make-up) (Haz. Bayram-Çankaya-Jones, 2006, 1327).
- C. Habit(ude): Âdet, Mu'tâd, Meleke.
- Tekrar eden bir eylem her tekrarında daha az bir gayret ve çalışmaya gereksinim duyar.
 - Genel yasa budur. Azmin uyumu organın daha iyi bir surette tatbikinden ileri gelir.
 - 'Kabilyet âdeti ve ortaya çıkması anlayışı eksiltir ve faaliyeti arttırır' denilir.
 - Bu surette alışkanlık hassasiyeti zayıflattır. Oysa akli arttırır ve iradeyi güçlendirir.
 - Aktif: fiili alışkanlık, bir kimsenin bir fiili yaparak kazandığı alışkanlık.
 - Pasif: fiili alışkanlık, bir kimsenin kendi üzerine bir eylem yapması suretiyle kazandığı alışkanlık. (İ. Fenni Ertuğrul, 2004, 227)

Mizaç ise sırasıyla aynı sözlüklerde şu şekildedir:

Mizaç

- A. Mizaç (Bkz.: Huy); (Seyyar, 2003, 299).
- B. Mizaç (a. Temperament, make-up, disposition, nature, humour, humor Aİ.) (Haz. Bayram-Çankaya-Jones, 2006, 1509).
- C. Temperament: a. Bir varlığın bireysel fizyolojik teşekkülünü temyiz eden genel eserlerin toplamı ki, genellikle seciyeye (Karakter) karşılık olarak isimlendirilir. Bünye, mizâç, tabi'at.
- b. Bünye ve mizaç; her bireyin tabiatını oluşturan organların yetenekleri ile manevi ve akli yeteneklerin seciyesinin toplamıdır.
- c. (Mecazen) Bir kişinin, özellikle bir sanatkârın, bir yazarın, bir filozofun özel düşünme tarzı.
- d. Eski tıpta mizacı oluşturan kan, balgam, safra, sevdâ (bazı eserlerde soğuk yazılmıştır)'dan ibaret olan dört haletten her birinin oranı idi. Demevî, balgamî, safravî, sevdavî mizaçlar bu nispetlerin sonucu idi.
- e. Cismani hadiselerin, ruh ilmi hadiseleri üzerine icra ettiği etkiden dolayı bu mizaçlar kendi sayılarına eşit bir takım yetenek veya ruhi mizaçlar meydana getirir. (Kant). Bunlar şu şekilde vasıflanırlar: Demevî mizaçlı olan kimse şen, hayırsever; sathî ve balgamî (lenfavî) olan kimse soğuk, mutedil, katı yürekli; safravî (Hadidü'l- mizaç) olan kimse gayretli, duygularının yönlendirmesine tabi (duygularının esiri), haris, tamahkâr; sevdavî olan kimse

müte'ammik derin düşünceli, kaygılı), hüznü, endişeli olur (İ.Fenni Ertuğrul, 2014, 526-527).¹

Görüldüğü gibi sözlüklerde bir terim-anlam birliği olmadığı gibi, 'mizacın, huy ile aynı anlamda ve onun yerine kullanıldığı, mizacın fitrat ile karışmasından huyun meydana geldiği', mizaçların fitratı meydana getirdiği... gibi ifadeler kullanılmaktadır. Biz bu makale boyunca mizaç ile vehbi/fitri/tözsel/kişiyeye özel olan; huy ile kesbi/kazanılan/değişebilen/ilineksel/ortaklaşabilir olanı kastetmekteyssek de alıntılarda bu ayrıma uyulup uyulmadığı ile ilgilen(e)meyeceğiz.

Şimdide bazı eserlerde mizaç ve huyun ıstılahtı kullanımına, asıl soruna yoğunlaşmak için huy hakkında az, mizaç hakkındaki değerlendirmelere daha fazla olmak üzere birkaç örnek verelim:

"İbn Sina'ya göre, ameli aklın kuramsal kanunlarını ve kurallarını, tümel yargıları kuramsal akıl hazırlar ve ameli akıl bu kanunlar, kurallar, tümel yargılar çerçevesinde tikel fiillerin yerine getirilmesini sağlar, işte bu yakın ilişki dolayısıyladır ki, İbn Sina, özellikle kuramsal akla ait olan aşamaları, ameli aklın da sahip olduğu aşamalar olarak görmektedir. Nitekim o diyor ki : "Ameli yeti (kuvve amile), bir başka yetinin, yani kuramsal yetinin (kuvve alime) kurallarına göre bedeninin öteki yetilerine egemen olur, ve böylece kendisi onlara boyun eğmeyip, onlar kendisine boyun eğmiş olurlar". Bedensel yetilerin egemen olması durumunda, bu yetide bedenden ve doğal nesnelere kaynaklanan edilginlikler gelişir ve kötü huylar (ahlak reziliyye) oluşur. Ameli yeti egemen olduğunda ise, onda güzel huylar (ahlak faziliyye) oluşur." (Dağ, 2014, s.470) Bu alıntıdan, huyun İbn Sina'nın teorik ve pratik akıl anlayışı ile ilişkilendirilen bilme ve eyleme gücünün çatışmasından ortaya çıkan bir güç (kuvve) olduğunu anlıyoruz. Ayrıca bilme gücü üstün olduğunda kötü huylar, eylem gücü üstün geldiğinde ise güzel huylar oluşur demekle huyun nasıl meydana geldiğine ilişkin bir bilgi edinmiş oluruz.

Keklik'in 'güzel huylu' olmayı, 'ruh sağlığı yerinde' olmak şeklinde gören değerlendirmesi ise şöyledir: "İbn Sina, çocuk psikolojisi ve pedagoji vasıtasıyla çocuğun ruh ve beden arasındaki paralel gelişmesini sağlamak taraflısıdır. Bu gelişmenin hareket noktası ise, fizyoloji'ye dayandırılmakta ve böylece, organik faaliyetleri itidal (denge=ahenk) içinde yürütülen bir çocuğun, ileride güzel huylu yani ruh sağlığı yerinde olacağına bizi inandırmaktadır" (Keklik, 2014, 316). Başka bir fizyolojik temelli çalışmadan alınan şu örnek ise huyun günlük kullanımının tipik bir örneğini vermektedir. "Bazı böbrek yaraları iyi huylu, bazı böbrek yaraları kötü huyludur. Böbrek yarasının iyi veya kötü huylu olması onun tedavisinde kullanılacak ilaçları etkiler." (Kâhya, s. 361) insanda diğer bileşenlerle birlikte bulunan 'kötü huy', Yalnız görüş ve düşünce hâlinde bulunan ve tatbik edilmemiş hâlde olan mutluluk bilgisinin onu elde etmeye yetmeyeceğinin ifade edildiği başka bir kullanım ise şöyledir. "Onlar nazari yetkinliğe sahip oldukları için mutluluğun ne olduğunu bilmelerine rağmen, kötü yatınlıkları, huyları ve fiilleri yüzünden onu kazanamazlar. (Aydın, 2014, 558-59)

Mizaç, Bayraklı'nın Farabi'nin adalet anlayışını ele aldığı makalesinde şu şekilde kullanılmıştır. "Ferdî farklar", "karakter", "fitratı meydana getiren mizaçlar" "Mizaçlar yaratılıştta bir araya gelen dört unsurun miktarına göre teşekkül etmektedir. Eğer bir mizaç, 'itidâl'den uzaklaşırsa, o canlı türü de kemâlden uzaklaşır. Canlı türlerinden mizacı itidale en yakın olanı, insan mizacıdır. Böylece Farabi itidâli, yani adaleti insan şahsiyetinde de aramaktadır." (Bayraklı, 2014, 233- 236).

Mizaç Keklik'in bir makalesinde: a- "Çocuğun mizacını (bünyesini)..." ve "... ruh ve beden bakımından mutedil mizaçlı (dengeli bünye sahibi)..." şeklinde beden ve onun yapısı anlamında kullanır. "Öyle ki mutedil mizac 'ın, temelini adeta jimnastik (el-riyaze)'de gören filozof, el-Kanun adlı eserinde, bunu sadece belirtmekle kalmamış, aynı zamanda çeşitli spor ve jimnastik dallarını da tarif etmiştir." Cümlesindeki mizaç ise, beden ve spor sayesinde denge kazanmış bünye olarak kullanılmaktadır. "Huy ise, "... bu gibi huylar (ahlâkın çocuk ruhundan hiç ayrılmayan bir alışkanlık..." ve "... kötü huylar (ahlak red'i'e) şeklinde ahlâk anlamında kullanılmıştır. Bir de "demek ki tâdil el- ahlâk yani, huyların mutedil (ılımlı= dengeli= ahenkli) tutulması sayesinde..." buradaki huyun anlamı ise: ahlakî denge ile huyun dengeli olması kullanılmış gözükmektedir. (Keklik, 2014, 316-317). "Her uzvumuzun kendisine göre bir mizacı vardır. Ruh mizacının diğer uzuvların tabiatı ile karışmaya ihtiyacı yoktur." cümlesinde Ünver (Ünver, 2014, 306), fizyolojik olarak mizacı organların yapısı anlamında kullanır ve ruhun yapısal olarak diğer organlardan farklı olduğunu belirtir.

Yine başka bir makalede "İbn Sina devrinin tıp teorilerinin esasını teşkil eden hütlar teorisine uygun olarak bu hayvanların kuduza yakalanmalarını "Mizacın" iki sebeple değişmesine bağlar. Hayvanın mizacı, havanın ya da yiyecek ve içeceklerin etkisiyle değişmektedir. Hayvan soğuk veya sıcaklığın etkisiyle ilkbaharda ya da sonbaharda

¹ Bu sözlükten alınan mizaç ve huy maddeleri, Sözlük transkripsiyonlu metin olduğundan, anlamayı kolaylaştırmak için, tarafımızdan serbest bir şekilde Türkçeden Türkçeye aktarılmıştır!

kudurur. Yine köpek mezbahalardaki kanları yalar, leş yer veya kokuşmuş sulardan içerse mizacı bozulur ve hastalanır" (Sarı, 2014, 394). Burada mizaç 'yapısal' ve 'davranışsal' değişme anlamındadır.

Daha kapsamlı bir değerlendirme ve yorumlama gerektirmekle birlikte aşağıdaki cümlede ise mizaç ile insanın diğer varlıklarla mukayese edildiğinde akli ve nakli meseleler arasındaki ilişkiyi anlamaya en yakın varlık, aşırılıklardan uzak, diğer varlıklarda olmayan "konuşan öz" olarak insanın biyolojik, psikolojik, lojik, epistemolojik ve ontolojik dengeli yapısı anlamında kullanılmıştır.; "Bütün mümkün varlıklar arasında, o, "itidal"e en yakın mizacı insana vermiş, insan ruhunu "Nefs-i Natika"yı kabule hazırlamıştır." (Küyel, 2014, 888).

Fizyolojik açıklamalar yapılan bir makale ve yorumlamada ölüm sonrasında yok olan kısımlar yanında mizacın iskelette yani formda iz bıraktığını, bu şekilde iskelet üzerinde uzun yüzyıllar geçse de bazı izlerin yok olmamasının mizacın değişmeyen yapısına bağlı olduğunu gösteren bir ifade olması bakımından şu ifadeler dikkate değerdir: "Bir organizmanın bütün yumuşak kısımları ölümden sonra yok olunca, formu (şekli) de yok olmaz. Formu iskeletinde sadık bir iz bırakır. İskelet böylece o organizmanın yapısının (constitution), mizacının, bu suretle de içgüdülerinin, eğilimlerinin ve biyolojik aktivitesinin (etkinlik) temelli unsurlarını elde etmemize olanak sağlar (Kansu, 2014, 960).

Görebildiğimiz kadarıyla İbn Sina'nın mizaç anlayışını nefis anlayışı içerisinde değerlendiren M. Dağ'ın makalesi, sadece psikolojik, etik ya da fizyolojik değil, ontolojik olarak da mizacın yerini saptamasıyla diğerlerinden ayrılan ilginç çalışmalardan biridir. İbn Sina psikolojisi 'Yeti (Meleke) psikolojisi' olarak değerlendirilirken, Aristo ve İbn Sina'da fizyoloji ile psikolojinin içiçe olduğu tespiti dikkate değerdir. Bu tespitin izini sürmekle aslında fizyoloji ile psikolojinin mizaç ve huy konusundaki farklı yaklaşımlarını da görebilmekteyiz. Bir şeyin varlığını incelemek, onun özünü incelemekten öncedir. Bu öncelik zaman bakımındandır (Dağ, 2014, 405). Buna göre; "İbn Sina bu noktada kendisi için mantiki bir gerçekliği olan, "varlığı saptanan şey, saptanmayandan farklıdır "kuralına başvurmakta ve böylece bir kimsenin, varlığını saptadığı özünün, varlığını saptamadığı bedeni ve organlarından başka bir şey olduğunu ve cisim olmadığını ortaya koymaktadır." Bu mantikî gerçeklik üzerinden gidersek mizaç ve huy arasındaki ayrımı varlık ve öz ayrımı olarak görmek bir açıdan görebiliriz kanaatindeyiz. Bunun için onun nefis tanımı bize bir yol gösterir. "İşte bu, fiillerin kendisinden çıktığı şeye ve kısaca istence (iradeye) bağlı çeşitli fiillerin kendisinden çıkmasının ilkesi olan her şeye biz, "nefs" adını veririz." Bu çalışmadaki nefisle ilgili yorumlarının (d) maddesi mizaç ile nefsi "aynı şey" olarak görmesi mizaç ile nefis veya ruhun aynı şey olmak bakımından dikkatlerimizi bu kavramların nasıl kullanıldığına yoğunlaştırmaktadır.

"Nefsin açıklanmasında "hayat"ı esas olarak ele alanlar da yine farklı bir takım yorumlar getirmişlerdir: a) Nefs, bir şeyin tabiatında bulunan sıcaklıktır; çünkü hayat ancak bu sıcaklık sayesinde var olur. b) Tam tersine nefis, soğukluktur; çünkü nefis, "nefes" ten türetilmiştir; nefes ise soğutucu bir şeydir. İşte bu nedenledir ki, biz, nefsin tözünü korumak için nefes almak suretiyle ona soğukluk sağlarız. c) Nefs kanla aynı şeydir; çünkü kan kaybıyla birlikte nefis de kaybolur. Aristo bu görüşte olanlara örnek olarak Critias'ı veriyor, d) **Nefs mizaçla aynı şeydir; çünkü mizaç dengeli kaldığı sürece, hayatta bir değişiklik olmaz,** e) Nefs bir tür bileşim ve unsurlar arasındaki orandır (nisbe); bunun nedeni, canlıların unsurlardan meydana gelmeleri için bir tür bileşime gereksinimleri olmasıdır. Dolayısıyla nefis, bir bileşim olduğu için, ahenklerden, koku ve tadlardan bileşik olan şeylere doğru yönelir ve onlardan haz duyar."

İbn Sina, bu görüşlerin dışında bir görüşten daha söz etmektedir. "Buna göre, nefis Tanrı'dır ve durumuna uygun olarak her şeyde bulunur. O, bazı şeylerde tabiat olarak, bazılarında nefis, bazılarında da akıl olarak yer alır. İbn Sina, dinsel bazı gerekçelerle, Tanrı'nın "bu gibi müllhidlerin söylediklerinden" ve "onların ortak koştuklarından uzak" olduğunu söylemektedir. İbn Sina'ya göre, mizacı, hayatı ya da kanı nefisle aynı sayanlar da yanılığa düşmüşlerdir; çünkü bunlar nefsin varlığı için gerekli oldukları halde, bu durum onların nefis olmalarını gerektirmez. Sözügelşi, nasıl olur da çoğu nesnelere, uzuvlarda vb. de bulunan hayat, kan, ya da zıtlar arasındaki oran, tek başına hareket ve idrak ilkesi olabilir? Onlarda bu faaliyetleri meydana getiren, unsurlardan bileşik olan bedeni birarada tutan ve onları birleştiren nefstir; bu birleştirici, yani nefis bedenden ayrılınca, beden dağılır ve bozulur (Dağ, 2014, 420).

"İbn Sina'ya göre, bu tür nefislerin içinde buldukları yakın maddesi "özel bir mizaca ve özel bir biçime sahiptir ve nefis, onda bulunduğu sürece, bu özel mizacı ve bu özel biçimi korur. O halde nefis olmadan onun özel bir mizaca ve biçime sahip olan konusunun ya da maddesinin fiilen olduğu gibi durması imkânsızdır ve nefis, onun böyle olmasının nedenidir. Nefsin uzak konusuna gelince, onunla nefis arasında onun varolmasını sağlayan başka suretler bulunur. Bu nedenle nefis ayrılınca, kendisine uygun olan bileşim (mizac) de koruyucusunu yitirir ve bozulur; onun yerini cansız suret alır. Böylece nefsten sonra kendi türünü koruyamayan cisim, kendisinin fiilen kalmasını sağlayacak başka bir surete, başka ilintilere sahip

olur; kimi parçaları değişir, kimi parçaları da ayrılır. O halde nefis, yakın konusu olan cismin özel bir mizaçla varolmasının nedenidir." Her ne kadar Aristo ve İbn Sina'nın nefsi mizaç, daha açık bir deyişle, aynı cins ya da farklı cins unsurların belli oranlarda uyumlu bir biçimde bileşimi olarak gören Empedokles ve Anaksagoras'a katılmamakla birlikte, her iki filozofta da özel bir mizacın varlığının, nefsin varlığı için gerekli olduğu şeklinde bir yakınlaşma olmuştur (Dağ, 2014, 428).

Bütün bu açıklamalardan sonra İbn Sina mizacı şöyle isimlendirir: "Nefsin bedende var olması için, bedeni meydana getiren birbirine zıt unsurlar, gök cisimlerinin etkisiyle, uyumlu bir biçimde bir araya gelerek, etkin akıldan durumlarına uygun nefsi almaya hazır bir duruma gelirler. **İşte bu birbirlerine zıt unsurların uyumlu bileşimine "mizaç" adını verir.** İbn Sina 'ya göre, aslında bu çeşitli unsurlar birbirine zıt olduklarından, tabiatları gereği, birbirlerinden uzaklaşma ve ayrılma eğilimindedir. Dolayısıyla onları zorla bir araya getiren, birleştiren ve böylece mizacı meydana getiren bir birleştiriciye gerek vardır. Ancak bu unsurlar birleştikten sonra bile, tabiatları gereği, birbirlerinden ayrılmağa ve uzaklaşmağa çabalarlar; çünkü onlar zorla birleştirilmişlerdir. Eğer bu zorlayıcı ortadan kalkarsa, onların birleşmeleri de sona erer ve çözülür. O halde onların bu bileşimi koruyan ve sürdüren bir koruyucularının bulunması gerekir. İbn Sina, işte bu nedenle nefse, "bedenin birleştiricisi ve koruyucusu" adını vermektedir. Ancak, nefsin birleştirici olması, onun, mizacın oluşumundan önce gelmesini gerektirecektir. Oysa mizaç, bedenin nefsi olmaya hazırlıklı bir niteliğe sahip olmasıdır ve dolayısıyla nefsin bedende varlığından önce gelir. İbn Sina'nın el-İşarat'ını yorumlayan et-Tusi (ölm. 672/1274), bu çelişkiyi şöyle gidermektedir: Nutfenin (spermanın) parçalarını birleştiren, oluşacak bedenin nefsi değil, anne ve babanın nefsidir. Daha sonra bu mizaç, annenin nefsinin yönetiminde, nefsi kabul etmeye hazırlıklı oluncaya dek kalır. (Dağ, 2014, 501) Daha sonra ise beden, nefsin var olmasıyla kendi koruyucu ilkesini elde etmiş olur. Bu ilke, artık, aynı zamanda bedeni beslemek suretiyle, bedenin parçalarının birleştirici ilkesi olmayı da üstlenmiştir."

Ayrıca, İbn Sina, "onu düzleyip, ona ruhumdan üflediğimde, ona secdeye kapanın" (Kur'an, Hicr (XV), 29) ayetini, Tanrı'nın, bedenin mizacını nefsi almaya hazırlıklı bir duruma getirmesi ve ona ruhani bir töz olan nefsi vermesi biçiminde yorumlanmaktadır. "Beden ve mizaç, nefsin ilintili nedenidir; çünkü nefsin aleti olmaya elverişli bir beden var olunca, ayırık nedenler bireysel nefsi var ederler; yoksa bu farklı nefslere belli bir neden olmaksızın rastgele var edilmiş değillerdir. (Dağ, 2014, 502,503).

Psikolojik ve ahlaki bir sorun olarak da görülen mizaç farklılıklarının nedeni, İbn Sina'ya göre, nefsin dünyada ayrı bedenlere sahip olmasındandır. Nefsin bedenle birleşmesi, birbiriyle ilgili iki ayrı sonucu doğurur. Her şeyden önce, nefis bedenle birleşmekle kendisini yetkinliğe ulaştıracak bir araca kavuşmuş olur. Aklın bir yönü olan ameli akıl, bedene yöneliktir. İnsan bu akılla bedeni organlarını kullanarak ahlaki erdemleri elde eder. Nefsin kötülüklerden arınabilmesi için, ameli yetkinliğin gerçekleşmesi zorunludur, ikinci olarak beden sayesinde nefis, kendi ferdiyet ve tekliğini ve bir anlamda da özgürlüğünü kazanır. Kabul edilmelidir ki, birbirleriyle her bakımdan aynı olan iki nefse rastlamak mümkün değildir. *İşte "bu, onların ayrı bedenler kullanıp farklı "mizaçlar" kazanmış olmalarından ileri gelir."* (Aydın, 2014, 546) Özetle nefsin bedenle birlikte bireyselleştirdiğini, kendisini almaya hazırlıklı bir beden oluşunca, bedene yerleştiğini söylemek mümkündür. "Bu nedenle nefsin bedene akıp yerleşmesi rastgele olmamaktadır. Eğer nefsin bedene ilişmesi rastgele olsaydı, bir nefsin var olması ve bedeni yönetmesi için *belli mizaçta bir bedenin oluşması gerekmez* ve nefsin var olmasıyla birlikte beden de var olurdu. Oysa uygun bir mizaca sahip unsurlardan oluşan her bedenin kendisine özgü bir nefsin varlığına ihtiyacı vardır. Onlardan bazılarının nefse muhtaç olup, bazılarının muhtaç olmaması düşünülemez." (Dağ, 2014, 505).

Aristoteles geleneğine bağlı olarak beden- ruh ilişkisini dört sebebe göre de (fail, kabil, sıhri, kemal(gai) değerlendiren İbn Sina "Beden ruhun "kabil" illeti de olmaz. Çünkü hem ruh bedende "muntabı" (izi çıkmış) değildir, hem de beden "mizaç" yoluyla ve zati olarak, ruhun suretini alamaz. Sadece "arızı" yolla, mizaç, bedenin ruhun illeti olmasını sağlar. Beden "arızı" olarak ve mizaç yoluyla ruhun bir "alet"i, bir "memleket" i, bir "yuva"sı olabilir. Eğer, ruh ile beden arasında ilişkiye bu yol ile bir eğilim varsa, yani, bedenin ruh için bir "alet" olma istidadı bulunuyorsa, o zaman da ancak, "Mufârak İletler"den "Cüzi ruhlar" hâsıl olur (Küyel, 894). Eğer beden ile ruh arasında bir ilişki varsa, bu ilişkinin başka bir takım ilkelerden ileri gelmesi gerektir. Ama böyle bir ilişkinin başka ilkelerden ileri gelmesi de mümkün değildir. Ruhun (veya nefsin) başka ilkelerden dolayı yok olması da mümkün değildir. Çünkü: 1. Ruhun içinde fesad bulma, yok olma kuvveti yoktur. "Fesad", "Beka"nın zıddı olup, bunlar, zat itibarıyla, bedenden mufarak olan nefiste içtima edemezler, aynı anda bulunamazlar. 2. Ruh mutlak olarak basit bulunduğu için, kendisi madde ve suret olarak bölünemez. Yani, nefis veya ruh, eğer, var ise, basit olduğu için, artık yok olmaz. 3. Beden eğilimli olup da "Mufârak İletler"den ruhlara varlık verilince, ortada, bedene uygun bir mizaç bulunduğu anlaşılır. Bir bedende uygun bir mizaç bulundu mu işte ancak ona bir ruh müstahak olur (yuva imajı). Böyle kendisine uygun bir mizaç bulunan bedene bir ruh gelmesi bir "ittifak" işi bir "baht" işi değildir. Tıpkı bunun

gibi, uygun mizacı olan bedene, birden fazla ruh da gelemmez. Çünkü ruh ile beden bağlantısı mühürün mumda bıraktığı cinsten bir iz bırakma bağlantısı değildir. Her canlı kendisini, kendi ruhunu tek olarak algılar; her canlı kendisini kendi bedeninin "mutasarrıfı ve "müdür"i olarak hisseder. Bir insanın kendisinin olarak algılayamadığı beden, kendisinin değildir. Bu sebeplerden ötürü *tenasuh* mümkün değildir." (Küyel, 2014, 894-895).

Biyo-psişik bir varlık olan insanın organlar arasındaki işbirliği; kalp-zihin, beden-ruh, akıl-duyu, organ-beden, vd. bir ilkeye göre işler. Bu uyum ve işbirliğinin hedefi; adalet, huzur, bilgi, tehlikelerden emin olma, hastalıklardan uzak kalma, özetle menfaati celp, mazarratı def kabilindedir. İşte bu anlamda mizaç farklılıkları biyo-psişik bir varlık olan insanda dört unsurun farklı farklı oranlarda bir araya gelmesinden kaynaklanır. Kişisel mizaçlardaki farklılık, ahlâki eylemi sübjektif ve biricik yapar. Bundan dolayı ahlâk alanı sanatsal yaratıcılık gibi öznel içerir. O kadar ki, aynı nedenle aynı şeylere aynı tepkileri vermeyen aynı insanın mizacı mı huyu mu yoksa eyleminin nedeni(anlamı ve amacı mı değişmiştir ki, bir gün önce sevdiği şeyden bir gün sonra nefret edebilmektedir? Ahlâk felsefecilerini evrensel bir ahlâkın imkânı konusunda en fazla zorlayan şey işte insanın bu değişken yapısıdır. Bu değişkenlik ise anlayabildiğimiz kadarıyla insan vücudunu oluşturan organların yapısındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Bir hekim ve filozof olan İbn Sînâ, her bir insanda farklı olan ve aşağıda gösterileceği gibi birçok faktörün etkin olduğu organların yapısının (mizacının/fizyolojisinin) bilinmesi ile hem beden, hem ruh hem de ruh-beden uyumu sağlanabilmiş olacaktır. Bu uyum ahlâkiliği sağlayan uyumdur.

Müslüman ahlâk felsefecilerinin mizaç teorileri bağlamında ifade ettikleri ve bu makale boyunca da olduğu gibi kullanılacak olan bazı kavramların kısa bir açıklamasını yapmak çalışmanın ilerleyen aşamalarının kolay anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu kavramlardan biri 'Hilt'tir. Dört unsurun insan vücudundaki sıvılarda karşılığı hilt olarak isimlendirilir. Hilt'a bağlı mizaç teorisine göre dört unsurun sıvı karşılıkları şu şekildedir. Hava-kan, su-balgam, toprak- sovdâ, ateş-safra ile eşleştirilir. Bunlarda dört mizaca karşılık gelirler. Sırasıyla kan-demevî, su-balgamî, toprak-sovdavî, ateş ise safravî mizaçlar insanda bulunan sıvıların mizaç türlerine göre karşılıklarıdır. Diğer bir kavram ise 'Ven'dir. Ven, kanı kalbe taşıyan damarlara denilmektedir.

Bütün insanlar doğuştan iyidirler (fıtrat). Sonra kötü insanlarla arkadaşlık ederek eğitimle giderilemeyen kötü arzulara sürüklenerek kötü kişiler olurlar. (optimist/iyimserci görüş). İnsanlar âlemin kirli kısmını oluşturan aşağı bir maddeden yaratılmışlar ve bu sebeple doğuştan kötüdürler. Onlar ancak eğitim ve öğretimle iyi kişiler olurlar (pessimist/kötümserci perspektif). Yalnız, onlar arasında öyle kötüler vardır ki; eğitim onlara bir yarar sağlamaz. Öyleleri de vardır ki, çok kötü oldukları halde küçük yaşta eğitilmekle, iyi ve faziletli kişilerle arkadaşlık ederek iyi insan olurlar. Yaratılış itibarıyla iyi insanlar, kötü insanlar ve bu ikisi arasında bulunan orta durumda insanlar vardır. Eğer bütün insanlar doğuştan iyi oldukları halde öğretimle kötüleşirlerse, onlar kötülükleri ya kendiliklerinden ya da başkalarından öğrenirler. Onlar kötülükleri başkalarından öğrenmişlerse, kendilerine bunları öğretenler kötü kimselerdir. Bu duruma göre bütün insanlar, yaratılıştan iyi değildirler. Onlar, kötülükleri kendiliklerinden öğrenmişlerse, ya kendilerinde yalnız kötülükleri sürükleyen bir güç vardır, buna göre onlar yaratılıştan kötüdürler ya da iyiliğe yönelten başka bir güç daha vardır. Ancak kötülüğe götüren güç, iyiliğe götüren gücü alt etmektedir. Buna göre de onlar yine yaradılışça kötüdürler. Bir başka görüş ise; bütün insanlar yaratılıştan kötüseler, kötülüğü ya başkalarından ya da kendiliklerinden öğrenmişlerdir.

Aristo, *Ahlâk (Etika)* ve *Kategoriler* adlı kitaplarında, kötü insanın eğitimle iyi insan olacağını söyler. Ancak bu mutlak değildir. Çünkü ona göre öğütlerin tekrarlanması, eğitim, insanların iyi ve faziletli yönetimlerle karşılaşması elbette çeşitli insanlarda, çeşitli etkiler yapar. Kimisi eğitilebilir ve fazilete doğru hızla ilerler, kimisi eğitilebilmekle birlikte fazilete yavaş yavaş ilerler. Bunları göz önüne alarak şöyle bir kıyas oluşturulabilir:

Her ahlâk değişebilir.

Değişmesi mümkün olan hiçbir şey tabii değildir.

Öyleyse hiçbir ahlâk tabii değildir.

Çocukların ahlâkı, doğuşlarından itibaren belirmeye başlar ve onlar bunu büyükler gibi düşünüp taşınarak gizlemezler. Yetişkin bir kimse ise yaptığı kötü şeyin farkında olur, onu çeşitli yollarla ve yaratılışına zıt olan işlere başvurarak gizler. Huyuları ihmal edilip eğitilerek düzeltilmeyen her insan, bu hal üzerine büyür, ömrü boyunca çocukluktaki durumunu korur ve yaratılışına uygun olan yolu izler. Bunlar da öfke, zevk, hırçınlık, açgözlülük vb. kötü huylardır (İbn-i Miskeveyh, 2013, 51-55).

İbn-i Miskeveyh'e göre akıllı insanın ödevi, insan vücuduna ârız olan eksiklikleri ve mecburi ihtiyaçlarını gidermek ve tamamlamak için onları tanımasıdır. Bunlar bazen beslenmeye olur. Beslenme,

insanın mizacını ve hayatının dayanağını dengeli tutar. Örneğin; insan mükemmellik kazanmak için yeteri kadar beslenir, beslenmeyi bizzat zevk olarak değil, aksine onu zevkli bir hayatın temeli olduğu için ister. Aristo'ya göre de mutluluğun bölümlerinden birisi beden ve duyu organlarının iyi olmasıdır. Bu da uyumlu bir mizaçla olur. Yani insanın iştme, görme, koklama, tat alma ve dokunma duyularının sağlıklı olmasıdır.

Özellikle canlılar arasında insan yapmacık davranışlarda bulunur. Öyle ki cömert desinler diye cimri olduğu halde malını harcar; yiğit desinler diye, bazı durumlarda tehlikelere atılırlar. Öteki canlıların huyları ise, insanlar için önceden bellidir ve yapmacık olmaz. Ot ve bitkilerin durumlarını bilmeyen kimse, onları bazen acı oldukları halde tatlı zannederek yer ve tadınca acı olduğunu görür. Bazen de onları yenilecek bir şey zanneder, oysa onlar zehirlidir (İbn-i Miskeveyh, 2013, 69-101).

Nefis/ruh ilahi bir güçtür; fizik bir varlık değildir, özel bir mizaca sahiptir, ruha tabii ve ilahî olarak bağlıdır. Ruh ve mizaç birbirinden ancak (ölümle) ayrılırlar. 'Can çıkar huy çıkmaz' sözünde kastedilen huy, mizaç olsa gerektir. Bunlardan birisi diğerine bağlıdır ve onun değişmesiyle değişir. Böylece onun sağlığına göre sağlıklı, hastalığına göre de hasta olur (İbn-i Miskeveyh, 2013, 207). İnsanlar mizaçlarına göre farklılık gösterirler. Mizacı sıcak ve kuru olanlar hafif bir kıvılcımla temasa geçince tutuşan kükürt gibidir. Eğer insanın mizacı bunun aksi ise, davranışı da aynı şekilde bunun aksi olur. Bu ilk öfkelenme ve kızışma sırasında böyledir. Eğer öfke şiddetlenmişse, durum da ona yakın olur. Öfkeden sonra ise pişmanlık, hemen veya ileride cezalandırmayı bekleme, mizacın değişmesi ve çabucak acı duyma gibi duygular ortaya çıkar (İbn-i Miskeveyh, 2013, 230, 231).

Romantikler ve varoluşçular "...belirli ahlâk yasalarını ya da nesnel olarak paylaşılabilen herhangi bir ahlâki ölçütü reddetmişler ve Foucault'un da yapmış olduğu gibi, kişisel mizacın önemini vurgulayan ve ahlâki eylemi sanatsal yaratıcılığa benzeten salt öznel bir ahlâklılık anlayışını benimsemişlerdir." (Haz. Kılıçaslan- Ateşoğlu, 2006, 387) Kişisel mizaçlar bireyseliği beslerken, huy eğitimi ise ortak ve hedefli ahlaki eylemlere hazırlarken toplumun ortak değer, evrensel hukuk ve ahlak normları oluşturabileceğine olan nesnellik ve tümellik düşüncelerine hazırlar.

Aşağıda gösterileceği gibi, İbn Sînâ'ya göre mizaçların pek çok kaynağı ve pek çok türü vardır. Bu türler ve mizacın kaynağı kullanılan ilaçlara, insanın vücudunda bulunan organlara, organların sıcaklığı ve soğukluğu gibi özelliklere göre değişebilir. Fizyolojik mizaç (yapı) araştırmalarının sonuçları ile ahlak eğitime yeni yaklaşımları başka bir çalışmanın konusu yapmaya bırakarak bundan sonra İbn Sînâ'nın *El-Kânûn Fî't-Tıbb* adlı eserinden mizaçlar olduğu gibi alıntılanacaktır.²

1.Mizaçların Tanımı

Mizaç, unsurların zıt özelliklerinin etkileşmesinden ortaya çıkan bir keyfiyettir. Unsurlar, birbirleriyle sıkı temas halinde olabilmek için çok dakik parçalara ayrılmıştır. Bu parçacıkların nitelikleri etkin olduklarında ve birbirleri üzerinde etkin olduklarında, orada, bütün unsurların parçacıklarına aynı şekilde yayılıp, dağılmış olan yeni bir model ortaya çıkar. Mademki unsurların ilk kaliteleri sıcak, soğuk, kuru ve nemli olmak üzere dördtür, o halde yeni düzenlenmiş ya da parçalanmış bir cismin mizacı bu niteliklerin bir ürünüdür.

Teorik olarak mutlak mizaç ikiye ayrılır:

- Dengeli olan mizaç:* Mizacın zıt nitelikleri, nicelik yönünden tam olarak eşit olduğunda ve denge bu niteliklerin mutlak ortalaması olduğunda [mizaç dengelidir].
- Dengesiz mizaç:* Mizacın nitelikleri eşit olmadığında bir tarafa meylettğinde, mizaç dengeli değildir. Eğer sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlıktan birisi baskınsa, basit bir dengesizlik meydana gelir. Eğer bu dört nitelikten herhangi birisi baskın olursa, bileşik dengesizlik meydana gelir.

1.1.Dengeli Mizaçlar: Dengesi ve tipi o kadar ölçülü olmayan, mutlak dengeye o kadar yakın olmayan insanda ve diğer canlılarda, normal şartlar altında mizacın sekiz çeşidi vardır; türün genel tipi, türün özel tipi, ırkın genel tipi, ırkın özel tipi, kişinin genel tipi, kişinin özel tipi, organın [diğer organlar karşısında] genel tipi, organın özel tipi. Bu mizaçlar insana göre şöyle belirlenebilirler:

Diğer yaratıklara göre insan türünün genel tipi: Bu mizaç, çok geniş bir grubu içine alır; yaygındır. Ancak onun sınırları o kadar iyi belirlenmiştir ki, herhangi bir fazlalık veya bozukluk onu, insan mizacından çıkaracaktır.

² Bundan sonraki bölüm İbn-i Sînâ'nın *El Kanun Fî't Tıbb* adlı eserinden Esin Kâhya'nın çevirisinin ilk dört kitabından ilgili bölümleri dikkatli bir biçimde taranarak, ya olduğu gibi, ya da ilgili kısmı alıntılanmıştır. Bir makalede bu kadar uzun alıntı yapılması teknik bazı sorunlar oluşturuyor gibi gözükse de ilgili meslekten bilim insanlarının konuya eğilmelerini sağlayabilmek için bu risk alınmaya değer görülmüştür. Dolayısıyla numaralandırma dışında bu makalenin yazarının, aktarmaktan başka herhangi bir katkısı yoktur. Yine bundan sonraki bölümün tamamı alıntı olmakla birlikte, okumayı kolaylaştırmak için turnak içine alınmıştır.

İnsan cinsinin özel tipi, yukarıda bahsedilen geniş ve yaygın insan tipi arasında ortada bir konumdadır; en dengeli ırkın kişisinde bulunur ve aynı zamanda, o [kişi] gelişme ve olgunluğun zirvesindedir. Böyle bir mizaç, elbette ki, mutlak olarak dengeli olan mizaçla aynı değildir; çünkü öyle bir mizacı, yaşayan bir varlıkta bulmak hemen hemen mümkün değildir ve hatta ona yaklaşıma dahi bulmak zor olacaktır. Bu, böyle bir mizacın özenli bir oranlılık göstermediği anlamına gelmez. Bu, insanoğlunda kalp gibi sıcak organlarda, beyin gibi soğuk organlarda, karaciğer gibi nemli organlarda ve kemikler gibi kuru organlarda eşit bir oranın varlığını göstermektedir ki, bu da onların mizacının dengesini mutlak ölçüye çok yaklaştırmaktadır. İnsan vücudundaki böyle bir denge burada da betimlendiği gibi, sadece deride görülebilir. Ne hayati organlar ne de hayati güçler, mutlak dengeye yakın varlıklar olarak kabul edilmezler. Diğer taraftan, insan mizacı daha çok sıcak ve nemlidir, çünkü bütün hayatın kaynağı kalp ve hayati güçler çok sıcaktır ve had derecede böyle olmaya meyillidirler. Aynı şekilde sıcaklık insan hayatı için ve nem, gelişme ve büyüme için esastır. Sıcaklık, nem vasıtasıyla elde edilir ve burada betimlenen organlardan sadece beyin soğuktur. Ancak onun soğukluğu, kalp ve karaciğerden gelen ısının karşı hareketini tam olarak karşılamaya yeterli değildir. Bu organlardan sadece kalp, kuruluk özelliği gösteren hayati bir organdır. Fakat kalbin kuruluşu, karaciğer ve beyin nemini dengelemeye yeterli değildir. Eğer kalp kuru ve sıcak ise bu sadece diğer organlara nispeten böyledir.

Bir ırkın genel tipi, türün genel tipinden daha dardır; ancak yine de bir hayli geniştir. O, mahallî iklimi ve ülkenin coğrafi durumuyla ilgilidir. Örneğin; Hintliler ve Slavların, onları sağlıklı tutacak kendi özel millî mizaç tipleri vardır. Başka bir ifadeyle, farklı gruplar ve farklı insan ırklarının insan mizacının sınırları içinde bizzat kendi özel mizaçları vardır ve buna göre, ülke sakinlerinin kendilerine ait mizaçları vardır. İrsal mizaçların biri diğerinden farklıdır, öyle ki bir Hintli Slav mizacına girerse o kişi hastalanır ya da bir Slav Hintli mizacına girerse o kişi helâk olur. Kısacası, farklı ülkelerin insanların insan tipinin sınırları içinde ve mahallî iklimle uyumlu olmak şartıyla kendi karakteristik mizaç tipi vardır.

Bir ülkenin en dengeli insanının özel tipi (mizacı), yukarıda açıklanan sınırlar arasında bulunan vasatî bir mizaçtır ve bir ırkın her türlü mizacının en dengelisidir.

Bir kişinin genel tipi (mizacı), ilk ve üçüncü tiplerden çok daha dar sınırlar içinde kalmaktadır. O canlı, yaşayan ve sağlıklı olan bir tek kişiye aittir. Bu tipin sınırları, irsal sınırlar içindedir. O, bir tek kişiye ait olup muhtemelen başka kimseyle de paylaşılmaz.

Bir kişinin özel tipi (mizacı), onun özel şartlar altında en olağan mizacıdır ve beşinci tipin sınırları arasında, ortada bulunur.

Belli bir organın genel tipi, diğer organlarınkine zıt olarak bir organı diğerinden farklı kılan şeydir. Böylece, normal olarak kemikler daha kuru ve beyinler daha nemli; kalp daha sıcak ve sinir dokusu daha soğuktur. Bunun gibi tipler (mizaçlar), kendi gruplarının sınırlarını belirlerler, fakat bu sınırlar yukarıda söz konusu edilen sınırların kapsamından daha dardır.

Bir organın özel tipi, yedinci tipin sınırları içinde, nispeten orta kısımda bulunur ve özel şartlar altında o organa en uygun mizaçtır.

Bütün canlılar arasında insan, mutlak dengeye en yakın olandır; çeşitli irsal tiplerden, Ekvator Bölgesinde yaşayanlar, denizler ve dağlar gibi onun mizacını kötü etkileyecek öğeler bulunmayıp, o kendi doğasına uygun mizaca sahip olduğu için mutlak dengeye en yakın olanlardır. Bundan dolayı da yaygın bir görüş olan Ekvatorial Bölgeye Güneş'in yakın olmasından dolayı mizacın dengesiz olacağı görüşü doğru değildir. Baş üstüne Güneş'ten dikey olarak gelen ışınlar, atmosferde ne o kadar rahatsız edicidir ne de bizim bulunduğumuz yerlerde ya da Ekvatora nispeten daha uzak olup, Güneş ışınlarını o kadar dikey olarak almayan yerlerde olduğundan daha fazla dengesizlik meydana getirir. Böyle olmasının sebebi, diğer yerlerde yaşayanlara nispetle Ekvator Bölgesinde yaşayanların diğer şartlarının daha iyi olması, daha dengeli olması ve rüzgârların orada daha az değişken olmasıdır. Gerçekte onlar [orada yaşayanlar], daima dengeli bir mizaca sahiptirler.

Ekvatorial Bölgenin sakinlerinden sonra dördüncü bölgenin sakinleri gelir. Onlar, ne ikinci ve üçüncü bölgenin insanları gibi uzun zaman muazzam Güneş ısısına maruz kalırlar ne de beşinci bölgenin uzak kısımlarıyla, bunların ötesinden olduğundan dolayı kışın uzun zaman Güneş'ten uzak kalan bölgenin insanları gibi olgunlaşmadan kalırlar.

Birey olarak insana bakarsak mutlak dengeye en yakın olan, dünyanın en dengeli kısmında, en iyi dengeye sahip ırkın en dengeli kişisidir.

Hayati organların mizacı hiçbir yerde mutlak dengeye yakın olmamıştır. Gerçekten mutlağa en yakın olan ettir ve muhtemelen ondan da daha yakın olan deridir. Derinin mutlak olarak dengeli olduğu söylenir. Çünkü o, buz ve kaynar suyla eşit miktarda karıştırılmak suretiyle hazırlanmış olan suyun

sıcaklığından etkilenmez. Bu yolla derideki sinir dokusunun soğukluğu kan değerleri ve onların içindeki hayati gücün ısıyla karşı dengeyi sağlar. En kuru unsur toprakla en nemli unsur suyla eşit miktarda karıştıklarında, deri kuruluk ve nemliliği değerlendirmeyi beceremez, başarısız olur. Çünkü maddi objeler birbirlerini kendi zıtlıkları yoluyla etkilerler; aynı nitelikte olanlar birbirini etkilemezler.

Vücudun bütün kısımlarının kine nispetle el derisi en dengeli olandır. El derisinde, en dengeli olan avuç içi derisidir. Sonra, parmakların derisi ve onlardan da işaret parmağının derisi ve onlardan da en dengeli olanı işaret parmağının uç kemiğinin derisidir. Bundan dolayı işaret parmağının ve diğer parmakların uçları duyu idraki için en iyi organlardır.

1.2. İlaçlar ve Mizaç:

Bir ilacın had derecede dengeli olduğuna işaret edildiğinde, buradan o ilacın mutlak olarak dengeli olduğunun söylenmek istenmediği, çünkü bunun mümkün olmadığı bilinmelidir. Bu onun insan [vücudunun] dengesiyle alakalı olduğu anlamına da gelmez, çünkü böyle olsaydı o, vücudun bir kısmı olurdu. Bu sadece o ilacın vücudun ısıyla harekete geçtikten sonra vücudun normal durumunda değişiklik meydana getireceği anlamına gelir ve onun ecza olarak etkisi normal insan mizacının sınırları içinde kendini gösterir. Başka bir ifadeyle böyle bir ilaç normal bir insana verildiğinde, [onun vücudunda] dikkate geçecek herhangi bir değişiklik ya da dengesizlik meydana getirmez.

Bir ilacın sıcak ya da soğuk olduğu söylendiğinde, burada, ne o ilacın temelde çok sıcak ya da çok soğuk olduğu ne de insan vücudundan daha soğuk ya da sıcak olduğu kastedilmektedir. Aksi takdirde istenmeyen bir sonuç ortaya çıkacaktır; ancak burada hazırlanan bir ilacın, kesin olarak insan vücuduyla aynı mizaçta olması gerektiği belirtilmektedir. Tam anlamıyla burada söylenmek istenen şey, böyle bir ilacın mevcut olandan çok daha büyük bir sıcaklık ya da soğukluk meydana getireceğidir. Bundan dolayıdır ki, insan için soğuk olan bir ilaç akrep için sıcak olabilir ya da bir ilaç insan için sıcak fakat yılan için soğuk olabilir. Çünkü her insan birbirinden farklıdır. Bu yüzden de bir insana sıcak gelen ilaç başka bir insana soğuk gelebilir. Bu istenen sonucu vermemiş bir ilacı hekimlerin neden başkasıyla değiştirmek ihtiyacını duyduğunu da ortaya koyar.

1.3. Dengesiz Mizaçlar: Bir ırka, bir gruba, bir kişiye ya da bir organa ait olsunlar bütün dengesiz mizaçlar sekiz grupta toplanır. Bunlardan tek bir niteliğin fazlalığından meydana gelmiş olanlara "basit" ve iki niteliğin fazlalığından meydana gelenlere ise "bileşik" dengesizlikler denir.

1.3.1. Basit Dengesiz Mizaçlar: Mizacın basit bir dengesizliğinde hâkimiyet kuruluk ya da nemlilik değil, sıcaklık ve soğukluk gibi etken (aktif) niteliklerdir ya da pasif (edilgen) niteliklerden, karşılık tepki olarak ortaya çıkar; burada sıcaklık ve soğukluk değil, kuruluk ve yaşlık söz konusudur. Basit dengesizlikler kısa zamanda bileşik dengesizliğe dönüştüklerinden uzun süre devam etmezler, yani fazla sıcaklık yönünden dengesizlik birden kuruluğa yol açar; soğukluk yönünden bir değişme nemi artırır.

1.3.2. Bileşik Dengesiz Mizaçlar: Bileşik dengesiz mizaçlar iki niteliğin hâkimiyetinden meydana gelir: Bunlar sıcak ve nemli; sıcak ve kuru; soğuk ve nemli; soğuk ve kuru. Sıcak ve soğuk ya da kuru ve yaş birbiriyle birleşip birlikte bulunmazlar.

Yukarıda söz konusu edilen, [dört basit dengesiz ve dört bileşik dengesiz mizaç olmak üzere] sekiz dengesiz mizaç, iki çeşittir. Bunlardan bir kısmı öldürücü maddeler içermezler; onlar kendiliğinden yükselirler ve vücuda giren öldürücü herhangi bir hılttan kaynaklanmazlar. Örneğin; veremli (dikk) hastalarda hararet olması ve kara maruz kalmış insanın üşmesi gibi. Diğerinde ise, öldürücü maddeler içerir; bunun anlamı, mizaç vücuda giren öldürücü maddelerden dolayı dengesini kaybetmiştir. Üşüme meydana getiren yapışkan balgam gibi ya da ateş yapan pırasa yeşili veya pas rengi yeşillikte safra fazlalığı olmasının ateş hâsıl etmesi gibi.

Öldürücü madde ile birleşmiş olan mizaç dengesizliği, iki şekilde olur: ya organın maddesi ve çevresi o madde ile doludur. Ya da organların boşlukları veya ifrazat kanalları o madde ile doludur. Bu sonuncusunda, toplanmış olan madde şiş meydana getirebilir veya getirmeyebilir.

Böylece Mizaç tipleri ile ilgili açıklamalarımız tamamlandı ve eğer herhangi bir şey, yeteri derecede açık değilse, Tabii Bilimlerden (Fizik) alınmış olarak kabul edilebilir (İbn-i Sînâ, Birinci Kitap, 11-17).

2. Organların Mizaçları

2.1. Sıcak Organlar: Kalp hayati bir güç, hayati faaliyetin merkezi ve vücutta en sıcak şeydir. Kalpten sonra karaciğerdeki kandır; kalple temasından dolayı o, karaciğerden daha sıcaktır. Ondandır katılmış kandan bir kütle olan karaciğer gelir ve ondan sonra soğuk sinir dokusunun mevcudiyeti dolayısıyla karaciğerden daha serin olan ettir. Bundan sonra soğuk ligamentlerden dolayı kaslardır. Tendonlar et kadar sıcak değildir. Ondandır dalaktır. Böbrekler en az sıcaklık gösterirler, çünkü pek az kan içerirler. Göğüsler, testiküller ve arter duvarları sinirsel kökenli olmalarına rağmen sıcakkan ve diğer

hayatı sıvılar ihtiva edenler kadar sıcaktırlar. Sırasıyla daha sonra içinde kan artıkları olduğundan biraz sıcak olan venler gelir ve nihayet, olağanüstü dengeli olan avuç içi derisi gelir.

2.2. Soğuk Organlar: Vücutta en soğuk şey balgamdır. Daha sonra soğuk sırasıyla saç, kemikler, kıkırdaklar, ligamentler, tendonlar, seröz membranlar, sinirler, omurilik, katı ve sıvı yağlar ve deridir.

2.3. Nemli Organlar: Nemlilik sırası şu şekildedir: Balgam, kan, katı ve sıvı yağlar, beyin, omurilik, göğüsler, testisler, akciğerler, karaciğer, dalak, kaslar ve deri. Bir organın ilk mizacı (keyfiyeti) onun besinine benzerken, ikinci mizacı onun dokusunun dışarıya attığı fazlalıklara benzer.

2.4. Kuru Organlar: Kuru organlar sırasıyla şu şekildedirler: Kıl, kemikler, kıkırdaklar, ligamentler, tendonlar, membranlar, arterler, venler, hareket sinirleri, kalp, duyu sinirleri ve deri. Normal dengeye zıt olarak hareket sinirlerinin mizacı daha soğuk ve kurudur, hâlbuki duyu sinirlerinin mizacı daha soğuk fakat daha kurudur. Muhtemelen duyu sinirleri, kurulukta genel mizaca yakındır fakat soğukluktan da çok uzak değildir. Bunlardan sonraki organ ise deridir (İbn-i Sînâ, Birinci Kitap, 17-19).

3. Yaş ve Cinsiyetin Mizacı

3.1. Yaş ve Mizaç:

Hayat dört devreye ayrılmaktadır:

1. Yaklaşık otuz yaşa kadar olan gelişme devri,
2. Yaklaşık otuz beşlerden kırka kadar devam eden olgunluk devri,
3. Yaklaşık altmış yaşlarına kadar uzanan orta yaşlılık devri,
4. Hayat merkezlerinin tedricen zayıflamaya başladığı ölüme kadarki yaşlılık devri.

Gelişme devri de beş safhaya ayrılmaktadır:

- a. Bacakların henüz ayakta durabilecek ve yürüyebilecek kadar güçlü olmadığı bebeklik dönemidir.
- b. Sübyanlık döneminde, çocuk ayakta durabilir fakat bacakları yeterince sağlam değildir ve ikinci dişeme vardır.
- c. Adult çağı, kol ve bacakların sağlamlaşp güçlenmesiyle ve ikinci defa diş çıkarmanın tamamlanmasıyla başlar ve gece çıkarımının (rüyalanma) görülmesine kadar devam eder.
- d. Buluş çağı, sakal ve bıyığın görünmesine kadar devam eder.
- e. Gençlik dönemi, büyüme tamamlanana kadar devam eder (İbn-i Sînâ, Birinci Kitap, 19).

3.2. Cinsiyet ve Mizaç:

Kadınlar erkeklerden daha soğukturlar, çünkü onlar daha ufak yapıya sahiptirler. Onlar daha nemlidir, çünkü onların daha soğuk oluşu salgıların fazla teşekkül etmesine sebep olur; onlar fazla faal değildirler, dokuları gevşek ve yumuşaktır. Erkeklerin de kas dokularında gevşeklik vardır. Ancak bu, onlar içinden geçen sinirler ve damarlardan dolayı böyledir; aksi takdirde sert olurdu.

3.3. Yaşanan Yer ve Mizaç: Kuzey ülkelerinde yaşayan insanlar daha nemlidir, çünkü onların meşguliyeti su ile münasebetleridir. Bununla birlikte eğer zıddı bir çevrede yaşıyor olsalardı, onlar da kuru mizaçlı olacaktı (İbn-i Sînâ, Birinci Kitap, 23).

4. İŞARETLER ve ARAZLAR (TEŞHİS)

4.1. Temel Mizaçların Belirtileri

Mizacın teşhisinde yardımcı olan on belirti vardır:

1. Vücut Hissi: Bir insanın mizacı, onun vücudunun hissi aynı iklim ve atmosfer şartları altındaki normal insanınkiyle karşılaştırılarak belirlenir. Eğer his her iki durumda da aynı ise, mizaç dengelidir. Aslında o nispeten sıcak veya soğuktur. Dengeli mizaçta bazı insanlar diğer bir kişinin vücudunun hissini sıcak veya soğuk, sert veya yumuşak veya kendininkinin aksine pürüzlü olduğunu belirler; diğer kişinin mizacı muhtemelen pürüzlenme, düzgünlüğünü kaybetme, atmosfer değişimleri veya banyoyla yumuşatmak için hiçbir şeyin olmamasından ortaya çıkan anormal [bir mizaç] olacaktır. Zaman zaman el parmağı tırnaklarının yumuşaklığı, pürüzlülüğü ve kuruluşu bir dış sebebin çıkarımı olmaksızın, mizacın belirlenmesinde yardımcı olur. Soğuk mizaçlı kişiler, ince ve zayıf olsalar da genellikle yumuşak hissedilir. Bu olgunlaşmamış hıtların fazlalığından kaynaklanır.

2. Kaslı ve Yağlı Yapılılık: İyi bir kas gelişimi vücutta daha büyük sıcaklık ve neme işaret eder. Böyle durumlarda, vücuda dokunulduğunda sağlam ve katı hissi verir. İyi gelişmemiş ve yağ bakımından fakir yapı kuruluşu işaret eder. Derinin katı ve sıvı yağın fazlalığı, soğuk mizaca işaret eder. Böyle durumlarda vücut yumuşak ve gevşek hissi verir. Eğer venler darsa, kansızlık

vardır ve besinin sağladığı saf kanın yetersiz oluşundan dolayı açlık ilkin zayıflık ve yorgunluk meydana getirir; bu mizaç muhtemelen yaratılıştan ve tabiat olarak soğuk olacaktır.

Gerçekte bu belirtiler yok olmadığında soğuk mizaç muhtemelen kazanılmış olacaktır ve o takdirde, o geçici bir tabiat kazanacaktır. Katı ve sıvı yağların eksikliği sıcak mizaca işaret eder. Vücutta katın yağın eksik veya fazla oluşu, sıcaklığın eksik veya fazla oluşuna bağlıdır. Eğer vücut kaslı bir yapıya sahipse fakat yağlı değilse, mizaç sıcak ve nemli olacaktır. Katı ve sıvı yağlar bol miktarda olduğunda, vücutta soğuk ve nem fazlalığı vardır ve böylece soğuk ve nemli bir mizaç vardır.

3. Saç: Saçla ilgili belirtiler kendi içinde dörde ayrılır:

a. Saçın Uzama Nispeti: Saçın yavaş uzaması veya saçın uzamaması, kansızlık gibi işe karışan faktörlerin olmamasından dolayı fazla nemin bir belirtisidir. Saçın hızlı uzaması kuruluşun işaretidir. Sıcaklık ve kuruluk birlikte mevcut olduğunda saç kalınlaşır ve çoktur ve de daha çabuk uzar. Bundan dolayıdır ki, hızlı uzaması fazla sıcaktan kaynaklanır. Hâlbuki kalınlığı, buharın fazlalığından ortaya çıkar. Böylece gelişkinin saçı kalın, kaba fakat çocuklarıncı incedir. Çünkü onlar daha az dumanlıdır ve çok daha nemlidir. İnce saç soğuk ve nemli mizacın işaretidir.

b. Saçın Şekli: Kıvrıkcılık, sıcak ve kuru mizacın bir işaretidir. Ancak bazen de kıvrıkcılık, derinin açıklıklarının dolambaçlı olmasından da kaynaklanabilir ve kesin olarak sıcak ve kuru mizaçtan dolayı olması gerekmez. İlk iki faktör, yani kuruluk ve nemliliğin değişmesi söz konusu olabilir.

c. Saç Rengi: Koyu renk [saç], sıcak ve kahverengi [saç] soğuk mizaca işaret eder. Koyu sarı [renkte saç] dengeli bir mizacı gösterir. Bazen gri saç soğuk ve nemli mizacı gösterir, yaşlı insanlardaki gibi. Saçın rengi yaşanan yer ve iklimin etkisini taşır. Bundan dolayı, zencilerin siyah saçının sarıya döneceğini ve Slavların açık renk saçlarının onların mizaçlarında uygun değişiklikler meydana gelmeksizin, koyulaşacağı düşünülmektedir. Yaş da saçın renginde maddi bir etki yapar. Gençte saç rengi, güney ülkelerindeki insanlarınkine benzer.

d. Fazla ve Az Saç: Çocuklarda saçın fazlası sevda (kara safra) fazlalığının bir işaretidir. Ancak yaşlı insanlarda o, zaten sevda fazlalığına işaret eder.

4. Yüzün Görünüşü: İnsanda benzin sarı oluşu, kan kaybı ya da kanın az oluşuna ve dolayısıyla da soğuk mizaca işaret eder. Gül rengi yüz kanın fazla olduğuna işaret ettiği gibi, sıcaklığın da fazla olduğuna işaret eder. Kurşun rengi, soğuk ve sevdanın hafifçe karıştığı mizaca işaret eder. Bu renk, benizde yeşil rengin izinin mevcudiyetinin sonucudur. Dil rengi, kan damarlarının mizaçlarına ait durumu -gerek atar damarlarda gerekse atmayan venlerde- mükemmel bir şekilde gösterir. Gözlerin rengi, beynin mizacına ait durumunun güvenilir bir işaretidir. Bazen aynı hastalıkta bir organın rengi diğerininkinden farklı olabilir; örneğin sarı safranın fazla yanması durumunda dil beyaz, fakat yüz koyu renktedir

5. Fizik: Sıcak mizaçlı insanlar geniş ve iri gelişmiş, ancak küçük ve dar olmayan el ve ayaklarla geniş göğüze sahiptirler; kan damarları çıkıntılı, geniş çaplı ve genellikle güçlü nabızlı ve büyük hacimlidir. Bu insanlar özellikle eklemleri etrafında iyi gelişmiş kas yapısına sahiptir. Bunun sebebi, gelişmenin ve büyümenin sıcaklıkla yönetilmesidir. Soğuk mizaçlı insanlar, bunun zıddı karakterdedirler. Çünkü soğuk onlarda organların gelişmesini ve fonksiyonlarının olgunlaşmasını engeller. Kuru mizacın karakteristikleri derinin kuruluşu, pürüzlülüğü, eklemlerin çıkıntısı, burnun ileri doğru çıkıntısı ve soluk borusunun kıvrıkdakları ve dik duran bir burundur.

6. Organların Alma Kabiliyeti: Çabucak ısınan vücut kısımları, sıcak mizaçlıdır ve bunun tersi de doğrudur. Bu doğaldır, çünkü bir değişme aksi yönde olmaktan çok mevcut mizaç yönünde daha kolayca kazanılır.

7. Uyku ve Uyanıklık: Doğal uyku ve uyanıklık, özellikle beyindeki normal dengenin işaretleridir. Fazla uyku acayip soğuk ve nemin işaretidir, hâlbuki uyanıklığın fazlası özellikle beyinde sıcaklık ve kuruluğa işaret eder.

8. Organların Fonksiyonel Durumu: Fonksiyonlar, doğal halde iyice bütünleşmiş ve bir "bütün" olarak yapılırsa, mizaç iyi ve dengelidir. Fonksiyonların zayıflığı ve gevşekliği soğuk mizacın bir belirtisidir. Sıcak bir mizaç da zayıf ve gerçek hareketler oluşturabilir, fakat bu durumda fiziki fonksiyonların rahatsızlığı genellikle bütün vücut yapısında birlikte görülen zayıflığın sonucudur. Fonksiyonlar, mizacın güvenilir işaretleridir. Bunlar normal ve sağlıklı olduğunda mizaç dengelidir. Organların fonksiyonel durumlarına göre sıcak, soğuk, kuru ve nemli mizaçların anlamlandırılması düzensiz, pürüzlü bir yol göstericidir.

9. Salgılar: Dışkı, idrar ve ter gibi salgıların durumu da vücudun mizacına ait duruma işaret eder. Böylece kuvvetli koku, parlak renk tam manasıyla olgunluk ve salgının özel kıvamı sıcaklığın belirtilerindedir. Zıt özellikler, mizacın soğukluğunu gösterir.

10. Psikolojik Faaliyetler: Soğuk mizaç, birbirine karşıt niteliklerle karakterize edilir. Neşe veya kızgınlık ve iyi hafızanın ısrarlılığı kuruluğa işaret eder, hâlbuki unutkanlık nem fazlalığının bir işaretidir. Rüyalar da mizacın tabiatına işaret eder. Örneğin; insanın rüyada ateşin yanında oturduğunu ve Güneş banyosu yaptığını görmesi, sıcaklığa işaret eder. Hâlbuki üşüme hissi ve soğuk suda bastırılmanın verdiği his soğuk bir mizacı düşündürür. Çeşitli mizaçların hâkimiyeti, onların kendi karakteristik rüyalarını verir. Hepsini veya hiç olmazsa yukarıda bahsedilen belirtilerin büyük bir kısmı, doğal ve doğuştan mizaçların belirtileridir.

4.2. Geçici Olarak Kazanılmış Mizaçların İşaretleri

4.2.1. Anormal Sıcaklık: Çok sıcak mizacın işaretleri şunlardır: a. Rahatsız eden sıcaklık hissi; b. Hummalardaki acayip rahatsızlık; c. Faaliyetin ısıyı birden alevlendirmesi ve hızla enerji tükenmesi; d. Aşırı susuzluk; e. Mide ağzında yanma ve gerginlik; f. Ağızda acı bir lezzet; g. Zayıf, hızlı, süratli nabız; h. Sıcak yiyeceklere müsamahasızlık; i. Soğuk şeylerle rahatlama; j. Sıcak havada sıkıntı hissetme.

4.2.2. Anormal Soğukluk: Geçici soğuk mizacın belirtileri şunlardır: a. Zayıf sindirim; b. İçeceklere karşı daha az arzu duyma; c. Eklemelerin gevşekliği; d. Nezle ve flegmatik hummalara yatkınlık eğilimi; e. Sıcak yemeklere düşkünlük ve soğuk olanlardan çekinme; f. Kışın daha fazla hastalanma.

4.2.3. Anormal Nem: Geçici nemli mizacın belirtileri soğuk olana benzer fakat [onlara aşağıdaki noktaları da ilave etmek gerekir]: a. Gevşeklik; b. Tükürük ve burun akıntısının fazlalığı; c. Diyare ve hazımsızlık; d. Nemli besinlerden çekinme; e. Fazla uyku; f. Göz kapakları şişkinliği.

4.2.4. Anormal Kuruluk: Geçici kuru mizacın belirtileri şunlardır: a. Kuru deri; b. Uykusuzluk; c. İsrâf; d. Kuru yiyeceklerden sıkıntı hissetme fakat nemli şeylere uygunluk, imtizaç gösterme; e. Sonbaharda rahatsızlık; f. Vücudun sıcak su ve hafif sıvı yağları emmeye hazır olması.

4.3. Dengeli Mizacın Belirtilerinin Özeti

Dengeli mizaç belirtileri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Vücut hissi sıcaklık, soğukluk, kuruluk, yaşlılık, yumuşaklık ve sertlikte dengelidir.
2. Beniz, solukla kırmızılık arasındadır.
3. Vücut yapısı ne çok fazla ağır ne de zayıftır.
4. Kan damarları ne yüzeye yakın ne de çok derine dalmış ve gizlenmiştir.
5. Saç ne çok fazla ne de çok azdır; ne çok kalın ne de acayip derecede incedir.
6. Uyku ve uyanıklık mutedildir.
7. Hareketler serbest ve kolaydır.
8. Zihnin güçleri ve hafıza iyidir.
9. Alışkanlıklar ve davranış, cesaret ve korkaklık, kızgınlık, sükûnet ve terbiyelilik, gurur ve aşağılanma arasındadır.
10. Vücudun bütün organlarının fonksiyonları "bütün" ve iyidir.
11. Gelişmesi hızlı, kuvvetlerinin bozulması yavaştır.
12. Rüyalar ilginç, memnun edicidir ve tatlı sesli, neşeli ve hoş arkadaşları vardır ve onu güzel kokular çevreler.
13. İyi hılt, herkes tarafından sevilme ve güler yüzlülük fevkalade karakteristiktir.
14. Yemekler [onun için] zevk vericidir ve mutedil miktarda yenir, normal olarak sindirilir ve özümelenir.
15. Dışarı atma fonksiyonları düzenli ve normaldir (İbn-i Sînâ, Birinci Kitap, 210-218).

4.4. Fazla Anormal Mizacın Belirtileri

Organlar şekillerini kaybedip bozulduklarında mizaç da anormal hâle gelir. Böyle durumlarda, hatta hayati organların mizaçları bile dengesini kaybeder ve öyle farklılaşır ki, bir organın mizacı ekseriya bir şekilde düzensizleşir ve diğerininki zıt şekilde düzenini kaybeder.

4.5. Kan Fazlalığının Belirtileri

Kan fazlalığı (imtila, doluluk) miktarla veya nitelikle ilgilidir. Miktar olarak fazlalık hıltların nitelikleri ve hayati güçler normaldir, fakat hıltların miktarı o kadar artar ki kan damarları fazla dolu hâle gelir ve şişer. Bu durumlarda bazı hastalıklar meydana gelebilir. Bu tip doluluklar, hemen kan alma yoluyla tedaviye ihtiyaç gösterir.

4.5.1. Niceliksel Kan Doluluğu

Vücudun çeşitli kısımlarındaki ağırlığın hissedilmesi, ağır hareketler, yüz renginin kırmızılığı, damarların şişkinliği, derinin sıklığı, nabızın doluluğu, idrar rengi, bozuk iştihâ ve bozuk görmeyle karakterize edilir.

4.5.2 Niteliksel Kan Doluluğu

Ağrılık hissi, yorgunluk, iştiha kaybıyla karakterize edilir; niceliksel kan doluluğunda olduğu gibi. Basit niteliksel kan doluluğunda venler o kadar çıkıntılı değildir; deri o kadar sıkı değildir; nabız da o kadar dolu ve büyük değildir; idrar o kadar yoğun ve yüz rengi o kadar kırmızı değildir; fazla çalışmadan ve gayretli hareketlerden dolayı, ağrı ve sızılar meydana gelmez. Bu tip kan doluluğunda vücutta kaşıntı, batma ve kötü kokular vardır (İbn-i Sînâ, Birinci Kitap, 218-219).

5. GELİŞKİNİN GENEL BESLENME REJİMİ

5.1. Dengesiz Mizacın Yönlendirilmesi

Anormal mizaç yaratılıştan veya kazanılmış olabilir. Kazanılmış anormallikler, uzun süren düzensizliklerden veya sağlığın korunmasının temellerinde gözlemlendiği gibi bozukluktan kaynaklanır. Doğal anormallikler doğal yapı ile ilgili olanlardır. Kazanılmış anormalliklerin genel düzenlenmesinde, kesin mizaç ve sapmanın yayılımı birbirine zıt tedavi yolları uygulamadan önce bilinmelidir. Bazen bu bir hastanın genel görünümünden anlaşılır. Doğal mizacın anormallikleri doğuştandır ve yeni devir açıcı niteliktedir (İbn-i Sînâ, Birinci Kitap, 337).

6. MİZAÇLARLA İLGİLİ ANORMALLİKLERİN DÜZELTİLMESİ

6.1. Sıcak Mizaçların Düzeltilmesi

Sıcak mizaç pasif niteliklerde dengelenebilir veya kuruluk ya da nemlilik fazlalığıyla birlikte bulunur. Kuruluk ve nemlilik dengeli olduğunda sıcaklık muhtemeldir, aksi halde o kuruluk fazlalığını meydana getirecektir. Sıcaklık fazlalığı kuruluk fazlalığı ile birlikte olursa, mizaç sürekli olarak anormal hâle gelir fakat sıcaklık fazlalığı nem fazlalığı ile birleşirse sapma geçici bir süre için görülür. Gerçekte nem fazlalığı sıcaklığı azaltır, yumuşatır fakat sıcaklık fazla olduğunda kuruluk ortaya çıkar. Sıcaklığına nispetle nemi fazla olan kişiler, yaşına bağlı olarak bu yönde ilerleme gösterir ve tedricen mizaçlarında denge oluşur. Yaşlılığın ilerlemesiyle doğal ısı azalmaya başlar ve dış nem artar.

Anormal sıcak mizaçların düzenlenmesinde iki eğilim vardır: Normal dengeyi tekrar kazanmak ve sıcaklığın daha fazla artmasına engel olmak.

Sıcak ve nemli mizacı olan kişiler, çürütüp bozan rahatsızlıklara yatkındır ve sistemde zehirli maddelerin birikmesine eğilimleri vardır. Onların durumunda egzersiz, çözelten bir tipten olsa bile çok hafif olmalıdır, öyle ki vücutta fazla sıcaklık meydana getirilmemelidir.

6.2. Soğuk Mizaçların Düzeltilmesi

Soğuk mizaçların üç tipi vardır: a. Tepki gösterme niteliklerinde dengelilik; b. Fazla kurulukla birleşmiş olan; c. Fazla nemlilikle birleşmiş olma.

İlk tipte eğilim doğal ısıyı tahrik etmek, nem ve kuruluşu dengeleyecek sıcak tipte besinler vermek ve sıcak yağla masaj yapmaktır. Sıcak şekerler ve uygun özellikte boşaltım maddeleri, eğer varsa nem birikimlerini temizlemek üzere önerilir. Sıcak banyolar denenmelidir ve uygun egzersiz önerilir. Çünkü böyle insanlarda nem her ne kadar aslında dengeliyse de, soğuktan dolayı artar. Soğuk ve kuru insanlar, yaşlı insanlar için önerilen çizgide yönlendirilmelidir (İbn-i Sînâ, Birinci Kitap, 343).

7. HASTALIĞIN TEDAVİSİ

7.1. Anormal Mizaçların Tedavisi

Mizaçlarla ilgili anormallik basit olduğunda, yani herhangi bir karmaşık faktör yoksa onun tedavisi zıt hareketle olur. Ancak kötü, bozuk maddelerin birleşmesi söz konusu olduğunda, onun dışarı atılması gereksinimi vardır.

Mizaçla ilgili anormalliklerin düzeltilmesi için üç yol vardır:

1. Yerleşmiş, şekillenmiş dengesizlik olaylarında kökene ait zıtlık veya aksi tedaviler;
2. Gelişmenin seyirindeki anormallikler için engelleyici ve şifa verici tedaviler;
3. Tehdit eden anormallikler durumunda sebebin tamamen yok edilmesi. Tedbirin bu tipi engelleyici tedavi diye bilinir.

Hastalık sebebinin sıcaklık mı yoksa soğukluk mu olduğundan emin olunmadığında ve bir deney yapılması teklif edildiğinde, güçlü ilaçlar denenmemelidir. Deney sırasında ilacın yan etkilerinin gerçek görüntüyü maskeleyemediğinden emin olmaya dikkat etmek gerekir (İbn-i Sînâ, Birinci Kitap, 365).

8. İLÂÇLARIN TECRÜBE İLE BELİRTİLEN MİZAÇ KAYNAKLARININ TARİFİ (İkinci Makale)

Tecrübe Yolu: Tecrübe, ilâcın kuvvetini öğretir. Bunun geçerli şartları şunlardır:

1. İlâcın tabii olması, fazladan ilâve edilmiş özellikleri olmaması gerekir. Ancak sıcak arızidir; [sıcaklık olmamalıdır], soğuk olmamalıdır, ilâve özelliği olmamalıdır. Başka bir drogla karıştırılmak

suretiyle ilâve bir özellik kazandırılmış olmamalıdır veya başka benzeri yoldan yapılmamış olmamalıdır.

2. Araştırmacı tek sıkıntısı olan hastalık üzerinde araştırma yapmalıdır. Eğer hastalık birden çok sıkıntı veriyorsa, ilaçların da birden çok etkisi olması gerekir. Onlar üzerinde tecrübe yapıldığında, onların hangisinin yararlı olduğu belirlenemez. Eğer insan balgâmi bir hummaya yakalanmışsa garikun, ağaç mantarı (kav mantarı) verilir ve humma iyileşirse, ağaç mantarı sıcak olan bir hastalığa yararlı olduğundan dolayı sıcak olması gerekmez. Muhtemelen o, hastalığın balgamını çözmüş veya onu kusturmuş olabilir.

3. İlâcın bir çeşit, yani kompleks olmayan basit hastalığa iyi gelmesi ile ilâcın tabii yapısı hakkında karar verilemez. Eğer ilâç iki hastalık için kullanılır ve bunlardan birine yararlı olursa, yani soğuk hastalık için kullanılıp yarar görüldükten sonra sıcak hastalık için kullanılıp hiç yararlı olmazsa, o zaman ilâcın tabiatının sıcak olduğuna karar verilir. Eğer ilâç soğuk yapıdaki bir hastalığa iyi geldiği gibi sıcak yapıdaki hastalığa da iyi gelirse, ilâcın tabiatı sıcak ya da soğuk denemez. Çünkü bazı ilâçların iki zıt özellikte olan hastalardan birine doğrudan, diğerine dolaylı etkisi olabilir.

4. Denenen ilâcın etki etme gücünün hastalığın mizacının gücüne denk olmasıdır. Eğer hastalık mizacının soğukluğu ilâcın mizacının sıcaklığı ile eşdeğer değilse, ilâcın etkisi olmaz. İlâcın mizacını öğrenmek için ilkin ilâç soğuk mizaçlı insanlarda kullanılır; daha sonra yavaş yavaş soğuk mizacı artan hastalıklarda kullanılır.

5. [Denemek için kullanılan ilâcın] etki etme ve yararını gösterme zamanının gözlenmesidir. Eğer ilâç alındıktan hemen sonra etkisini gösterirse, bu ilâcın doğrudan hastalığa iyi geldiğini gösterir. Ancak ilk kullanımlarını izleyen kullanımlarında aynı şekilde olumlu etki yaratmazsa, bu durum ilâca şüpheyle bakılmasına neden olur ve onun değerli olmadığını gösterir.

6. Kullanılan ilâcın genellikle veya ekseriya aynı etkiyi gösterdiği görülür. Ancak onun arızî olarak gösterdiği etki, onun tabii etkisi değildir. Fakat onun daima gösterdiği etki tabii etkisidir. Ekseriya gösterdiği etki de tabii etkisidir.

7. İlâç insan vücudu üzerinde denenmelidir. Eğer insan dışında başka bir varlık üzerinde denenecekse, bu deneme iki şekilde olmalıdır:

- İnsan vücudundaki sıcak etkili olan ilâç alınsa, bu ilâç aslan ve at üzerinde soğuk etki yaratabilir; ya da at ve aslan vücudu için sıcaklık etkisi yaratan ilâç, insan vücudu için soğuk olur.
- İkincisi ise bazı ilâçlar bazı vücutlarda etkili, bazı vücutlarda etkisizdir. Mesela kurtboğan bitkisi insan vücudu için öldürücü derecede zehir etkisi yaratır, fakat sığırcık kuşu için yiyecektir ve onu zehirlemez (İbn-i Sînâ, İkinci Kitap, 10-13).

9. BASİT İLÂÇLARIN MİZAÇLARININ KIYAS YOLUYLA TARİFİ (Üçüncü Makale)

Tabiatı gereği sıcak olan bazı droglar dışarıdan soğukla temas ederek hacim ve yoğunluk bakımından soğuk tabiatlı drogla aynı olur. Hekimler dışındakilerin tabii usullerine göre bu ilâçtan sıcak olan ısıtılınca sıcak olan iki katı daha fazla ısınır, çünkü ısıtma sıcak mizaçlı nesnenin sonradan kazandığı soğukluğu özelliğini giderir ve asıl sıcak olma özelliği ısı kaynağındaki ısıyla desteklenir ve çabuk ısınan ilâç haline gelir.

İlâçları meydana getiren maddeler birbirine zıt maddelerden oluşurlar Bunun mizacına *birinci mizaç* denir. Birinci mizaçla bir terkip karıştırılırsa bunun mizacına *ikinci mizaç* denir (İbn-i Sînâ, İkinci Kitap, 13-16).

10. BAŞ VE BEYİN HASTALIKLARI

10.1.(Nefsânî Hareketlerden Yapılan Çıkarımlar) Mizaca Uygun Ve Zıt Olan Nesnelere İle Süratli Ve Ağır Reaksiyonlarla Beynin Hallerinin Belirlenmesi Konusunda Açıklamalar

Rüya veya uyanıklık durumu hastalıkla hissedilir. Fakat sağlıklı durumda olan uygun mizaca benzer ve uygun olan şeylerle beynin asıl mizacının korunduğu sonucu çıkar ve sağlıklı durumda olan o zıt şeyler, zıt mizacı oluşturur. Fakat sağlık hali, hastalık haline uygun olmayan veya zıt olan şeylerden oluşur. Onlar, sağlıklı mizaca zıt olur ama hastalık halinde zıt olan nesnelere bu bahsedilenlerin aksidir, yani hasta haline uygun olan sağlıklı mizaca zıt olur. Hastalık durumunun sağlıklı mizaca zıt olması uygundur (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-1, 29).

10.2. Beynin Mizacının Asıl Yaratılıştaki Kötü Olduğunun Delilleri

Galen şu şekilde tahmin etmektedir: Beynin sıcaklığı aklın ve konuşmanın bozukluğunda hezeyan oluşturur ve onları harap eder; zihin karışıklığı, dikkat bozukluğu, korku gibi duygular oluşturur; kabin atışı sık sık değişir. Ancak bu değişimler dengeli değildir. Bütün bunlar o kişinin aptallığını gösterir. Onların

anlayışları yavaş, fikirleri basit, düşünme hızları yavaştır. Bu arazlar beyin kuruluşuna işaret ederler. Bazılarında uykusuzluk görülür. Eğer uykusuzluk artan rutubetten meydana gelmiyorsa kişinin beyinin kuru mizaçlı olduğunu gösterir. Eğer kişinin uykusu derinse bu, nemliliğe işaret eder. Bazen de artan rutubet gösterir fakat incelik açısından aynı değildir. Galen bununla ilgili şu görüşü verir: Beyinde kötü mizaçlar olduğunun belirtileri varken, ondan maddelerin akmaması o kötü mizacın basit olup madde içermediğini gösterir. Ancak hem kötü mizacın belirtileri varsa hem de madde akışı varsa bu durum, kötü mizacın madde ile ilgili olduğunu gösterir (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-1, 43).

10.3. Farklı Açıklamalar Verilen Baş Hastalıklarından Her Birinin Belirtisi ve Komşu Kısımlardaki Kötü Mizacın Belirtileri

Baştaki Sıcak [Maddesiz] Mizaçlar Hakkında: Maddesi kötü olmayan fakat sıcak mizaçlı olanlarda [eğer rahatsızlık varsa], onda başında ağrısı olmayan iltihap olur. O kişi uykusuzluk çeker, hareketinde huzursuz eden ısırap vardır. Hareketleri düzensizdir, titreme görülür, gözü kırmızıdır ve çabuk sinirlenir. Onun için soğuk şeyler yararlıdır, sıcak besinlerden zarar görür.

Baştaki Maddesiz Kötü (Bozuk) Soğuk Mizaçlar Hakkında: Beyinde, fazlalıklardan kaynaklanmayan rahatsızlıklardan birisi de ağrısız soğukluk hissedilir. Burada tembellik ve gevşeklik vardır, yüzün ve gözün rengi beyazdır, hayal gücü noksandır, çok korkak olur. Bu kişi için soğuk besinler yararlıdır.

Baştaki Maddesiz Kötü (Bozuk) Kuru Mizaçlar Hakkında: Maddesiz kuru mizaç çoğunlukla beyinden dışarı fazla atmalardan kaynaklanır. Bu mizaçta burundaki hava geçidinde kuruluk vardır ve uykusuzluk hâkimdir.

Baştaki Maddesiz Kötü (Bozuk) Rutubetli Mizaçlar Hakkında: Beynin kendi mizacının maddesiz rutubetli mizaç olduğunun belirtileri şunlardır; miza sahibinde tembellik ve gevşeklik olur, saçları azdır, beyin fazlalıkları dengeli veya az akar, çok unutkan, uyku galip gelir.

Mürekkep (Kompleks) Mizacın Alametleri Hakkında: Yaklaşık elli maddesiz karmaşık kötü beyin mizacı vardır ve bunlar da dört kısımdır; kötü kuru-sıcak mizaç, kötü nemli-sıcak mizaç, kötü nemli-soğuk mizaç, kötü kuru-soğuk mizaç. Bu mürekkep mizaçlardaki iki basit mizacın alametlerinin hepsi birden mürekkep mizaçların belirtilerini oluşturur. Örneğin; beyin mizacı sıcak- kuru olsa o mürekkep mizaç hem hararetin hem de kuruluşun mevcut olduğunu gösterir, alametleri verir. Onun alametlerinin hepsi sıcak-kuru mizaca işaret eder. Diğer mizaçlarda da bunda olduğu gibidir. Fakat sıcak-kötü karmaşık mizacın iki kısımdan baskın olanının ortaya çıkmasından kaynaklanır. Sıcak-kuru mizaçtan kötü olanda, soğuk hâkim olması demek olan oluşum ortaya çıkar ve benzer arazların görüldüğü hallerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanır. Bazen soğuk hâkimiyeti, o mizacın nefsinde söz konusu olur (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-1, 46-47).

10.4. Maddesi Olmayan Sevdavi Soğuk Mizaç ile Yahut Balgami Sevdavi Maddenin Oluşturduğu Baş Ağrılarının İlaçları

Bu ilaçlar söz konusu edilen ağrılara bütünüyle yararlı olur. Fiilen ısıtan hırkalar ve bir arpa tanesi miktarında ısıtıcı maddelerle ve sıcak bir ortamda başı yıkayıp temizlemek gerekir. Fakat arpa tanesi ısıtıcı diğer temizleyen maddelerden daha latif ve baş ağrısının hepsinde yararlı olur. Başı açıp Güneş ışıklarıyla karşı karşıya gelindiği zaman ağrıyı yapan madde çözülüp baş ağrısı geçinceye kadar Güneş'te oturmak uygun olur.

Soğuk baş ağrısı sarımsak yendiği zaman kesilir. Ancak soğuk baş ağrısı balgami maddelerden meydana gelmişse onun tedavisi bedenden balgamı tamamen atmakla mümkündür. Eğer hılt, bütün bedende yayınsa onu dışarı attıktan sonra biraz latif yiyecekler verilmelidir. Soğuk baş ağrısı sevdavi madde ile ortaya çıkmışsa ve kötü mizaçlı ise veya kan alma bırakılsa ve şikâyetler yoğun ise, kan alma ile başlayıp daha sonra şikâyetlerin mutedil hâle geldiğinde fazlalığın dışarı atılması gerekir. Daha sonra söz konusu yol üzere, mizaç değişikliği yapıp latif kan ve rutubet oluşturan besinler verilmelidir (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-1, 85-87).

11. SİNİR HASTALIKLARI

11.1. Sinirlerin Mizaçlarının Düzeltilmesi

Sinirlerin mizacını düzeltmek için çoğunlukla soğuk ilaçlara gereksinim vardır. Bunun için hardal yakısı ve sıcak yakılar, zift gibi ilaçların uygulanması gerekir. Aynı zamanda eklem ağrılarında olduğu gibi zeytinyağı da sinirin mizacını değiştirir. Onun için iyice pişirilmesi gerekir. Sinirinin mizacı kötü olanlar çam balından (zamkından) yarar sağlarlar ve sinirin mizacının tedavisinde arka beyin tarafındaki hastalıklarınkine benzer tedaviler uygulanır. Ancak söz konusu olan sinirler, yüz sinirleri ise arka beyindeki sinirlere yardımcı olmak gerekmez (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-1, 227).

12. GÖZ ANATOMİSİ, HALLERİ VE HASTALIKLARI

12.1. Gözün Mizaçları Ve Gözde Oluşan Bütün Hastalıklar

Gözün durumunu dokunma ile belirleme, gözü sıvazlamakla olur. Sıcaklık, soğukluk ve aynı zamanda kuruluk ve nemlilik hissedilirse gözün mizacı, ona ait olan duruma göre onun bütün hallerinin belirlenebileceği bilinir. Gözün mizacının tarifi, gözün hareketine dayanılarak yapılır. Eğer gözün hareketi hafif olursa sıcaklık ve soğukluktan belirlenen arazlarla, gözün hâli belirlenir. Eğer gözün hareketi sırasında ağırlığı hissedilirse, bu soğukluk ve nemliliğe işaret eder. Gözün halleri gözün renginden belirlenebilir. Hastalıklarda gözelerin her birisinin renkleri birbirine benzer. O halde gözlerin renkleri hangi maddeye benzerlik gösterirse, o maddenin varlığına işaret eder.

Gözün büyük veya küçük olması kıyas edilerek belirlenir. Ancak gözün durumu, gözün hissini karşılaştırılmasıyla bilinebilir. Eğer göz, gözdeki algılanmış görüntüyü görürse yakın ve uzak olan görüntüyü güçlü görmesi dolayısıyla, gözde oluşan şeylerden zarar görmezse gözün mizacında denge ve güç vardır. Ama görmesi zayıf olup fonksiyonu bahsedilen fiillerin tersine olursa, o gözün mizacı veya yaratılışı bozuk olur. Eğer göz yakın olan nesnelere her ne kadar ince ve gizli olsa da görmekte zorlanmayıp tam olarak kusursuz bir şekilde görürse, ancak uzaktaki nesnelere görmekte kusurluysa o gözün görmesi ince, saf ve doğru mizaçlı olup ancak öldürücü şikâyeti olduğuna işaret eder.

Gözden akan rutubetin durumu gözün hallerini bildirir. Eğer rutubet tamamen akıyorsa çapak yoksa o gözün kuruluğuna işaret eder. Eğer çok fazla çapak varsa, o gözün rutubetli olduğuna işaret eder. Bu durum da gözün rahatsız olduğuna işaret eder. Eğer göz sıcaktan zarar görüp, rahatsız olup soğukta iyi oluyorsa o gözde kötü mizaçlı sıcaklık vardır. Eğer göz soğuktan zarar görüp, rahatsızlanıyorsa ve sıcakta şifa buluyorsa gözde kötü mizaçlı soğukluk vardır (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-1, 279-280).

12.2. Gözün Bütün Hastalıkları

Göz hastalıklarının bazısının tedavisi, gözün mizacının değiştirilmesiyle olur. Gözün mizacı soğukla değişir ve bunun göze yararı olur. Gözün mizacı değişebilir; göz soğutulup değiştirilir. İt üzümü, çobandeğneği suları, hindiba suyu ve gül suyu bu konuda yararlıdır. Bu bitkilerin suları ve keten tohumu özü ya da ısı ile gözün mizacı değiştirilir. Misk, biber, büyük kırlangıç otu ve bunların benzeri diğer başka ilaçlar gözde etkili olurlar. Tutucu olan ilaçlar mamisa şiyafı, sabır filizi ve safran karıştırılıp kullanılır ya da göz mizacına uygun olan ilaçlar gözün mizacını değiştirir. Süt veya badem yağı ve yumurta, yumuşatıcı sıvılarla onların yerini tutan, onların benzeri ilaçlarla gözün mizacı olgunlaştırılır.

Gözde sıcak mizaç veya soğuk mizaç vardır yahut zararlı bir madde vardır ve bu madde gözün tabakalarına girip onu etkilemiştir. Gözde görülen kötü huylu besin maddesi onu bozmak üzeredir veya onun beyninde bir yerde, zaaf vardır ve o yere göze zararlı madde inmiştir (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-1, 283-284).

13. GÖĞÜS VE AKCİĞER HASTALIKLARI

13.1. Akciğerlerin Mizaçları Ve Akciğerin Hallerinin Belirtileri

Akciğeri sıcak olan kişilerin göğsü geniş ve nefesi kuvvetli olur. Bu akciğerin mizacının sıcak olduğunun işaretidir. Bazen nefesin kuvvetli olmasının yanı sıra rüzgâr gibidir, seslidir ve akciğerde onun ağırlığı hissedilir. Soğuk mizaçta akciğerin mizacı da soğuk olur ve o mizaç sahibinin göğsü de dar olur. Aynı zamanda nefesi ve sesi de alçak tondadır, ancak sert ve hırçındır. Akciğerin mizacının rutubetli olduğunun belirtisi, o mizaçtaki akciğerde çoğunlukla rutubet, dolayısıyla at sesi gibi bir ses oluşur ve özellikle bu ses tonunda horlama meydana gelir. Bir başka işaret de akciğerinin mizacı rutubetli olanlar, yüksek tonda ses çıkaramazlar. Kuru mizaçlı olan akciğer sahiplerinin sesi, kuyruksallayan kuşunun sesi gibidir. Bazen onda yoğun bir şekilde nefes alma güçlüğü olur. Bunların hepsi, akciğerin doğal mizaçlarının belirtileridir (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-1, 518-519).

14. YEMEK BORUSU, MİDE HASTALIKLARI VE TEDAVİSİ

14.1. Midenin Doğal Mizaçları: Doğal olan sindirimde hastaya inek eti, üvez vb. güçlü besin maddeleri yedirilir. Kötü yiyecekler balık eti ve süt gibi hafif yiyeceklerdir. Mizacı sıcak olan yiyecekleri yeme arzusu yoğundur.

14.2. Soğuk Tabiatlı Mizacın Belirtileri: Mide eğer doğal mizacı soğuk ise, yemek yeme arzusu yoktur, iştahsızdır, sindirimi tam değil noksandır. Eğer hafif yiyecekler yemezse sindirim yapamaz.

14.3. Kuru Mizaç Belirtileri: Mizacı kuru olan midenin belirtisi susuzluktur ve az miktarda şarapla yetinir. Sık sık su içmek ister fakat az miktarda suyla tatmin olur, çok miktarda besini yiyebilir, kuru besin maddelerini kolayca kabul eder.

14.4. Rutubetli Mizaç Belirtileri: Rutubetli midede susuzluk az hissedilir. Muhtemelen o, çok sıvı alır ve doluluktan emin olur, midesi rutubetli yiyecekleri daha kolay kabul eder (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-2, 13).

14.5. Midenin Sıcak Mizacının Belirtileri: Midenin sıcak kötü mizacının belirtisi susuzluktur. Eğer kötü mizaç çok baskınsa kişi kuvvetten düşer ve buharlı geğirme, kötü kokulu tükürükle bu durum belirlenir. Sonuçta duruma uygun şartlara göre mide soğutmaya doyunluk kazanmıştır. Özellikle eğer sahravi maddeyle mizaç bozulmuşsa, kişi güçten düşer fakat kötü mizaç çok baskın olana kadar sindirim güçlüdür.

14.6. Kötü Soğuk Mizacın Belirtileri: Soğuk mizacın işareti daha önce hazmedilmiş olan ağır yiyeceklerden daha sonra yediğinde lezzet alamamasıdır. Bazen midenin kötü soğuk mizacından dolayı sindirim uzun süre midede kalır. Bu durum kişiye büyük acı ve sıkıntı verir. Bazen mide mizacı karında su toplanmasına, midenin yoğun asidik yapı kazanmasına neden olur. Soğuk mide sahibinin rengi sarı veya beyazdır. Eğer arızı olan kötü soğuk mizaçla asıl sıcak mizaç birlikte olursa bağırsaklarda gürültü, midede gaz birikmesi, kuruluk ve sıcaklık oluşur.

14.7. Kuru Kötü Mizaçlı Mide: Bu mizaçtaki midede çok şiddetli susuzluk hissi vardır. Belirlenen şartlara göre dil, yüksek derecede kuru olur ve beden adeta iki büklüm olur. Burada, hastaya rutubetli besinlerin verilmesi gerekir.

14.8. Kötü Rutubetli Mizaca Sahip Mide: Bu mide mizacı biraz susuzluk olduğuna işaret eder. Kişi rutubetli yiyeceklerden uzak durmalıdır, çünkü onları alırsa rahatsız olur. Çoğunlukla rutubetli olan midenin ağzı çok sıcaktır. Onun sahibi, her ne zaman yemek yese kusmanın tahrik edildiğini vehmeder.

14.9. Mizaçların Maddeleri ve Sahip Oldukları Maddelerin İşlevleri: Kusma ve geğirme, madde ile oluşan kötü mizaca işaret eder. Ayrıca rengiyle ve halleriyle de bu durumu destekler.

14.10. Midenin Mizacının Bozukluklarının Belirtileri: Midenin büyük olduğunun belirtileri şu şekildedir: Büyük olan midenin çok besin alması ihtimali vardır. Muhtemelen çok yiyecek alır. O mide dolduğunda komşu organlar büzülmek ve kasılmak zorunda kalıp sıkıntıya girer, ıstırap çekerler. Küçük mide belirtisi ise; onun yeterince yiyecek alamamasıdır. Fazla yiyeceğe tahammül edemez. O, dolduğu zaman vücut için yeterli olmaz.

14.11. Karaciğer ve Mide Arasında Olan Yolların Tıkanıklığının Delilleri: Rutubet çokluğu, susuzluk, kan azlığı, karında su toplanması halinde kişinin rengi değişir. Başlangıçta bu durum kötü mizaç veya vücudun kötü durumu diye bilinir. Ancak, bu durumda mide ve dalak arasında tıkanıklığın delili olan kötü karakterli kolik ve kulunç oluşur. Mide ve beyin arasındaki tıkanıklıkta mizaç rahattır, iştaha azlığı görülür. Sindirimin geri kalanı bu halle olur, başka engel olmaz. Onunla birlikte yanma da oluşmaz, hıçkırık da görülmez.

14.12. Mide Hastalıklarının Hepsinin Tedavisi: Kötü mizaçlı mide için verilen ilâçların iki fail nedeni vardır: Mide tedavisinde kolayca oraya ulaşan ilâçlar ve yeteri derecede güçlü olan ilâçlar. Kötü mizaçlı olanların ilâçlarının iki keyfiyette yararı vardır fakat midede görülen kötü kuru mizacın tedavisi çok zordur. Çünkü o keyfiyetin zıddı özellikte olan ilâçların etkileri zayıf olur ve soğuk midenin ısınma süresiyle eşittir. Özellikle soğuk kötü mizaçta, soğuk midenin etrafında olan organda kötü soğuk mizaç veya başka bir sebepten zaaf olur. Midenin kötü, bozuk mizacı madde olmaksızın ortaya çıkarsa sıcak ve kuru mizaç için olan ilâçlar kullanılmamalıdır. Çünkü bu ilâçlar, onu daha güçlü kılacak soğuk olan kötü mizaçlarda kullanılmalıdır. Soğuk mizaçlı midenin tedavisinde ondan daha güçlü ilâçlar gereklidir (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-2, 27-32).

14.13. Kuru Mide Mizacı: Bu özellikteki kişilerin midesi ilâcı ufalayan, maddeyi toz haline getiren ilâçlara yakındır. Bu özellikler orada sabitlenmişse, tedavi kabul etmezler. Onun tedavisinde yalnız mideyi düzeltmekle uğraşıp, diğer organların tedavisinin bırakılması doğru olmaz. Muhtemelen mideyi düzelterek fakat genel olarak bedeni düzenleyen ilâçlarla tedavi yapılmalıdır.

14.14. Midenin Soğuk Kuru Kötü Bileşik Mizacı: eğer mizaç, soğuk olduğu kadar kuruyorsa da onun tedavisi ancak ısıtarak yapılabilir. Tedavide çözücü, kuru veya güçlü kabız yapan maddelerden kaçınmak gerekir. Çünkü onlar maddeyi hafifletir ve kuruluğu artırır. Muhtemelen azar azar ısıtılmalıdır. Tedavide kullanılanlar arasında rutubetlendirenler de olmalıdır. Onlar, maddenin ağır sıcaklığını artırır fakat ateşli olmamalıdır.

14.15. Kötü Sıcak Kuru Mizaçlı Midenin Tedavisi: Biraz sıcak olana kuru mizaçlı olanın tedbiri uygulanmalı, içeceklerle zaman içinde nemlendirilmelidir. Yazın soğutacak içecekler verilmelidir, kışın ise bundan kaçınılmalıdır. Aynı zamanda diğer yiyeceklerden verilmelidir. Onların mideleri ayva yağı,

zeytinyağı verilerek nemlendirilir. Bazen çok miktarda soğuk su içirilerek tedavi tamamlanır. Özellikle kuru yiyeceklerde aşırıya kaçılmamalıdır.

14.16. Midenin Sıcak Kuru Olan Kötü Mizacın Tedavisi: Midenin rutubetli kötü mizacının tedavisi soğuk ilaçlarla yapılır. Sıcak kuru kötü mizaç ve rutubetli mizacın ilaçları bir araya getirilerek, taze gül yaprakları ilave edilerek gül tabletleri hazırlanır. Eğer o mizaç sahibi ishal olursa, ayva yağı kefen bezi üstüne sürülerek uygulanır (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-2, 37-40).

15. KARACİĞER HASTALIKLARI VE TEDAVİSİ

15.1. Karaciğerin Doğal Mizaçlarının Hallerinin Belirtileri: O, dokunulduğunda sıcaktır. Bu, onun çevresinin de sıcak mizaçlı olduğunu gösterir. Onun soğukluğu ise mizacının da soğukluğunu gösterir. Onun katı olması onda şiş olduğunu ve dokunulduğunda puflama şeklinde ses geliyorsa, orada şiş olduğunu gösterir. Karaciğerdeki boşluklar ve şişlikler dokunulacak hissedilebilir. Onun gücü ve kabiliyeti de diğer organlara ve ütün vücuda bağlıdır.

15.2. Karaciğerin Doğal Mizaçlarının Belirtileri: Doğal mizacın sıcak oluşunun belirtisi; damarların kapasitesi, görünüşü, kanın ve bedenın sıcaklığıdır.

Doğal Soğuk Mizacın Tabiatı: Onun belirtileri kalbin mizacına zıttır. Kalbin soğukluğu kendi sıcaklığını harap etmez fakat karaciğerinkini kahreder. Çünkü kan, bu mizaç sahibinin nazık sıvısıdır, onun gücü zayıftır ve çoğunlukla bu durum ateşli hastalıklarda görülür. Bu durum kişinin ateşlendiğini gösterir.

Doğal Kuru Mizacın Tabiatı: Belirtisi kanın azlığı ve yoğun olmasıdır; damarların kalınlığı, bütün bedenın kuruluşu, kıllanma ve vücudun kalınlığıyla belirlenir. Kalp rutubetiyle karaciğere, onun kuruluşunu sağlamaya hazır değildir, temin edemez. Muhtemelen onu asla kahretmez, harap etmez fakat karaciğerin kuruluşu kalbin kuruluşunu kahreder. Kalbin sıcaklığı karaciğerin rutubetini bütünüyle harap eder.

Doğal Rutubetli Mizaç: Onun belirtileri, kalbin belirtilerinin zıddıdır. Kalp, kuruluşu ile bazen biraz da olsa karaciğerin rutubetinin azalmasını sağlar. Ancak karaciğerin rutubeti kalbin kuruluşunu kahreder, kuvvetini harap eder.

Doğal Sıcak Kuru Mizaç: Karaciğerin sıcak kuru mizaçta oluşunun belirtisi ağır ve yoğun kandır. Kişinin hypocondriasında çok kıl olur, dolu ve kalın damarları olur. Onda çoğunlukla safra oluşur ve gençlik döneminden sonra ise hıltlar oluşur. Kişinin vücudu sıcaktır ve karaciğerin sertliği, katılığı kalbe ters düşmez.

Doğal Sıcak Rutubetli Mizaç: Bu mizaç kanın ağır olduğuna işaret eder, kıvamı iyidir, damarları geniştir. Rengi, kırmızıdan sarıya meyleder. Hypocondria bölgesinde gençlikte çok kıl olur. O, sıcak ve kuru değildir. İleriki yaşlarda fazla kıl olmaz, kıl azdır. Vücut sıcaktır, rutubetten payını almıştır, zengindir. Eğer rutubet hâkimse, onda hızla hastalıkların ve sıkıntıların arazları kendini gösterir.

Doğal Soğuk Kuru Mizaç: Bu belirti kanın ve bedenın sıcaklığının azlığına işaret eder. Burada damarlar dardır ve kuruluk gösterir, kalındır, serttir. Hypocondria bölgesinde kıl azdır. Bütün beden kurudur.

Doğal Soğuk Rutubetli Mizaç: Bu mizaçta vücudun gösterdiği tepkiler, kuru sıcak mizaçlı olanlarınkinin zıddıdır (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-2, 144-146).

15.3. Karaciğer Kötü Mizacının Delilleri

Kötü Sıcak Mizaç: Belirtileri şiddetli susuzluktur. Bunu su içmek kesmez, yemek yeme arzusu azdır, idrarda iltihap ve safra vardır, idrar rengi değişir, nabızı hızlanır, soluk alıp vermede zorlanır. Karaciğerdeki bu hastalıkta yüksek ateş vardır, iç organlarında yırtık şeklinde açılmalar olmuş olabilir. Kenarların, etrafının yoğunluğu ve ağrısı dışında tabiatı da kurudur. Onunla birlikte sarı, kırmızı, yeşil ve pırasa renginde kusma olur; dışkısı sarıdır ve normalden çoktur. Eğer onun mizacı maddenin mizacındaki değişimle birlikte görülüyorsa, yani maddenin de mizacı bozursa durum bu şekildedir. Ancak dışkıda çok az kan varsa, dil sertse ve bedende değişim gözleniyorsa bütün bu arazlar ortaya çıkar. Bu durum yaştan, alışkanlıktan, değişimden, tedbirlerden, ortamın safra içermesinden, fazla Sovdavî hılttan, melankoliden oluşan hastalıklardan, karaciğerdeki geçişlerden vb. durumlardan ortaya çıkmış olabilir.

Kötü Soğuk Mizaç: Bunun belirtisi beyaz dudaklardır, kan azdır, sıvının akış zorluğu vardır, balgam çoktur, az susuzluk vardır, renk bozuktur, sıvı inişi olur. Bazen bu sıvı siyah renkte olup yeşile doğru dönebilir, bazen sarı renkte kusmuk olur, idrar beyaz renktedir, balgamidir, donma sebebiyle ağırdır zayıftır, şiddetli açlık hissi vardır fakat bu mideden kaynaklanmaz; bazen karaciğerden dolayı ortaya çıkar, çok az sindirim olur. Eğer karaciğerin soğukluğu aşırı ise iştihası yok olur. Dışkı bazen kokusuz ve kurudur.

Bazen çekme gücü açısından zaafı olup bu rutubetinden kaynaklanmış olabilir fakat rutubeti sürekli değildir. Aynı zamanda o, karaciğerden bağımsızdır ancak onunla ters düşmez. Eğer ona geri döner ve o arazları gösterirse damarları uzar ve daha sonra pis kokan bir şey çıkar ve akan kan gibi bir şey değildir. Soğuk mizaçlı karaciğer için bu durum doğaldır.

Kuru Kötü Mizaç: onun belirtisi ağız ve dil kuruluğudur, susuzluk vardır, nabız serttir ve idrarda incelik vardır. Bazen idrarın rengi siyahtır. Eğer onlar Sevdavî ya da sahravi ise temel delillerden onun belirtileri kolay bir şekilde anlaşılabilir.

Rutubetli Kötü Mizaç: Yüz ve gözlerde iltihaplı şiş ve hypocondria kaslarındaki şiş ve yoğun olmayan ölçüde susuzluk vardır. Ancak karaciğer rutubetli ve sıcaklığı yoğundur, dil rutubetli ve beyaz renktedir. Bazen onunla birlikte, orada safra da oluşur. Ancak karaciğerde şiddetli soğukluk oluşursa, orada rutubet hâkimdir demektir. Bazen bedeni gevşeten rutubet onu daha zayıf kılar (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-2, 147-149).

15.4. Karaciğer Tedavisi Hakkında Açıklama

Burada bilinmesi gereken karaciğerin doğal mizacının neye ihtiyacı olduğu ve buna göre tedavide ne kadar ilâç kullanacağıdır. Organın ne zaman tedaviyi reddedeceği bilinmelidir. Eğer bu konuda hata yapılırsa yanlış damarlar beslenmiş olur ve beden için zararlı olan yapılmış olur. Bu durum fark edilmeli ve terk edilmelidir. Eğer karaciğerle ilgili hata yapılırsa, damarlara da zarar verilmiş olur ve dolayısıyla bedene de zarar verilmiş olur (İbn-i Sînâ, Üçüncü Kitap-2, 149-150).

SONUÇ

Bir insanın insan olma, yani bireysel insan/lık özelliği onun mizacını oluşturur. Fakat onun nasıl yemek yediği ya da hangi yemekleri yediği onun huyudur. Eğer doğru/istendik bir eğitim verilirse huylar değişir. Ancak mizaçlar bizi biz yapan, iskelet üzerinde uzun yıllar sonra bile gösterilebilen özellikler (töz) olarak değişmez. Mizaç ve huyun bu şekilde anlaşılması üzerinde henüz bir uzlaşım yoksa da bu ayrımı esas kabul ederek ahlak eğitiminin bir huy eğitimi olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Bu çalışmada Aristoteles ve İbn-i Miskeveyh'in 'ahlâkın mizaçla ilişkisi, *değişmeyen mizacın* ahlâkın eğitimle değişen yönü demek olan huy eğitimi ve İbn-i Sînâ 'da mizaçların yeri ve tedavi yöntemleri, kısmen terbiye daha çok da bedeninin parçalarını oluşturan organların mizacı çerçevesinde ele alınmıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki yaygın kullanımı içerisinde ahlâk eğitimi daha çok bir huy eğitimidir. İnsanın değişmeyen ve ruhu ile bitişik yaşayan yanı ise mizacıdır. Bu ayrım gösterilmeden etik, metaetik, ahlâk, ahlâk eğitimi, ahlâki değerler ve son zamanlarda çok kullanılan değer/değerler eğitimi gibi tartışmalar doğru bir zeminde tartışılmayacaktır.

İbn-i Sînâ'nın *El-Kânûn Fi't-Tıbb* adlı meşhur eserindeki; mizaçların tanımı, kaynağı, çeşitleri, organlardaki durumu, organlarla ilişkisi, ruhta ve bedende oluşturduğu değişiklikler, tedavi yolları ve nihayet mizaç -ahlâk ilişkisi konuları, yeni sorunlar bağlamında ve sürekli gelişen bilimsel araştırmalar ışığında disiplinler arasıyla tekrar tekrar ele alınmalıdır. Zira bu meselenin bir biçimde ortaya çıkardığı yeni bulgu ve anlamalar, eğitim, ahlâk, beden felsefesi ile bazı yeni antropolojik çözümler/me/rde sunabilir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, (2017). *Nikomakhos'a Etik*. (Çev. S. Babür), Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Çankaya, Bayram, Ali, Birsen-Jones, Gordon, (Hazırlayanlar), (2006). *Fono İngilizce Büyük Sözlük*. İstanbul.
- Ertuğrul, İsmail Fenni, (Kasım 2014). *Lügatçe-i Felsefe* (Transkripsiyonlu Metin), Hazırlayan; Ertuğ, Nejd, İstanbul: Aktif Düşünce Yayınları.
- Dağ, Mehmet, (2014). İbn Sînâ'nın Psikolojisi. İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yıl Armağanı, Der. Aydın Sayılı, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara, (s. 405,506).
- İbn-i Miskeveyh, (2013). *Tehzîbu'l- Ahlâk*. (Çev. A. Şener, İ. Kayaoğlu, C.Tunç), İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- İbn-i Sînâ, (2017). *El-Kânûn Fi't-Tıbb Birinci Kitap*. (Çev. E. Kahya), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İbn-i Sînâ, (2017). *El-Kânûn Fi't-Tıbb İkinci Kitap*. (Çev. E. Kahya), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İbn-i Sînâ, (2017). *El-Kânûn Fi't-Tıbb Üçüncü Kitap-1*. (Çev. E. Kahya), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İbn-i Sînâ, (2017). *El-Kânûn Fi't-Tıbb Üçüncü Kitap-2*. (Çev. E. Kahya), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kahya, Esin, (2014). İbn Sînâ'da Böbrek Hastalıkları ve Tedavileri. İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yıl Armağanı, Der. Aydın Sayılı., Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara, (s.351-372).
- Kansu, Şevket Aziz, (2014). İbn Sînâ'nın Başının Morfolojisi Üzerine Bir Gözlem (2 Resim ile Birlikte). *İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yıl Armağanı*, Der. Aydın Sayılı, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Keklik, Nihat, (2014). İbn Sînâ'ya Göre Çocukta ve Gençlerde Mutedil Mizacın Şartları. *İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yıl Armağanı*, Der. Aydın Sayılı, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara, (s.311-318).
- Kılıçaslan, Eyüp Ali-Ateşoğlu, Güçlü, (Haz.) (2006). *Alman İdealizmi I Fichte*. Ankara: Doğu Batı.
- Sarı, Nil Akdeniz, (2014). İbn Sînâ'ya Göre Kuduz ve Osmanlı Tıbbına Etkisi. *İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yıl Armağanı*, Der. Aydın Sayılı, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, (s. 393-402).
- Seyyar, Ali (2003). *Ahlâk Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul.
- Ünver, Süheyl, (2014). İbn Sînâ Aforizması Hakkında. *İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yıl Armağanı*, Der. Aydın Sayılı, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, (ss. 303-310).